

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології

Кюнцле Єва Марія

Кваліфікаційна робота
МІЖСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ У РОДИНІ ЯК ФАКТОР
ГАРМОНІЙНОГО ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ВІД
НАРОДЖЕННЯ ДО 3-Х РОКІВ

2023

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет здоров'я людини

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра психології та соціології

(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр

(бакалавр, спеціаліст, магістр)

спеціальності 053 Психологія

(шифр і назва спеціальності)

Освітня програма «Психологія»

на тему: «Міжособистісні відносини у родині як фактор гармонійного психічного розвитку дитини від народження до 3-х років»

Виконала: здобувачка вищої освіти групи ПС-19з

Кюнцле Єва Марія

Керівник: д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю.О.

Завідувачка кафедри психології та соціології:

д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю.О.

Рецензент: д. психол.н., проф., завідувачка

кафедри психології та соціальної роботи

Центральноукраїнського

державного університету імені

Володимира Винниченка

Гейко Є. В.

Нормо-контроль:

д. психол. н., проф.

Лосієвська О.Г.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет _____ здоров'я людини _____
 Кафедра _____ психології та соціології _____
 Освітньо-кваліфікаційний рівень _____ бакалавр _____
 (бакалавр, спеціаліст, магістр)
 Спеціальність _____ 053 Психологія _____
 (шифр і назва)
 Освітня програма _____ «Психологія» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувачка кафедри
психології та соціології
Бохонкова Ю.О.**

"26" травня 2023 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Кюнцле Єви Марії**

1. Тема роботи: «Міжособистісні відносини у родині як фактор гармонійного психічного розвитку дитини від народження до 3-х років».

Керівник роботи: Бохонкова Ю. О. – д. психол.н., професор, завідувачка кафедри психології та соціології, затверджена наказом по університету від «22» лютого 2023 року, № 11/15.17 _____

2. Строк подання студентом роботи _____ 14 червня 2023 року _____

3. Вихідні дані до роботи: обсяг роботи – 52 сторінки (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами Ф-23.

4. Перелік питань, які потрібно розробити: проаналізувати наукові джерела із зазначеної проблематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження та провести дослідження; за допомогою методів математичної статистики обробити отримані результати; на основі результатів проведеного констатувального експерименту розробити практичні рекомендації щодо проблеми дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки (гістограми, діаграми)

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Бохонкова Ю. О. – д. психол.н., професор, завідувачка кафедри психології та соціології	29.05.2023 р.	03.06.2023 р.
2.	Бохонкова Ю. О. – д. психол.н., професор, завідувачка кафедри психології та соціології	04.06.2023 р.	11.06.2023 р.

7. Дата видачі завдання: 26.05.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проектування	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми, завдань дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	29.05.2023 р. – 30.05.2023 р.	
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	31.05.2023 р. – 03.06.2023 р.	
3	Підбір діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту.	04.06.2023 р. – 06.06.2023 р.	
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту та їх графічна презентація.	07.06.2023 р. – 08.06.2023 р.	
5	Розробка практичних рекомендацій, спрямованих на поліпшення сімейного клімату, а також формування необхідних рис виховання, що сприяють гармонійному психічному розвитку дитини.	09.06.2023 р. – 11.06.2023 р.	
6	Підготовка кваліфікаційної роботи до захисту.	12.06.2023 р. – 13.06.2023 р.	
7	Представлення роботи на зовнішню рецензію.	14.06.2023 р. – 15.06.2023 р.	
8	Перевірка роботи на академічний плагіат.	16.06.2023 р. – 18.06.2023 р.	
9	Захист роботи.	19, 20, 21.06. 2023 р.	

Здобувачка вищої освіти

Кюнцле Єва Марія

Керівник роботи:
д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю. О.

РЕФЕРАТ

Текст — 52 с., рис. — 9, табл. — 1, додатків — 3, джерел — 63

У кваліфікаційній роботі представлено ідею комплексного підходу до природи механізмів формування гармонічного психічного розвитку дитини від 0 до 3 років. Проаналізовано специфіку розвитку індивідуально-психічної сфери дитини, вплив міжособистісних відносин у родині, соціальних умов життя та виховання на особливості її психічного розвитку.

Досліджено проблеми, а також види порушень виховання, чинником котрих є негативне міжособистісне спілкування у родині.

Розроблено практичні рекомендації у вигляді програми корекційної роботи, спрямованої на усунення міжособистісного незрозуміння у родині, поліпшення сімейного клімату, а також формування необхідних рис та умов виховання, що сприяють гармонійному психічному розвитку дитини.

Ключові слова: ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ, МІЖОСОБИСТІСНЕ СПІЛКУВАННЯ, ВЗАЄМОВІДНОСИНИ В РОДИНІ, ГАРМОНІЙНИЙ ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ, СІМЕЙНА СИСТЕМА, БЕЗУМОВНА ЛЮБОВ, ФАЗИ ПСИХОСЕКСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, КРИЗА ТРЬОХ РОКІВ, ДЕФІЦИТ СПІЛКУВАННЯ, СИМПТОМ НЕГАТИВІЗМУ, ПАТОЛОГІЯ ПОДРУЖНІХ ВІДНОСИН, РОЗЛУЧЕННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ВІД 0 ДО 3 РОКІВ.....	10
1.1. Аналіз проблеми дослідження гармонійного психічного розвитку дитини від 0 до 3 років у зарубіжній та вітчизняній літературі	10
1.2. Гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3.....	14
1.3. Психологічні особливості родинного виховання дитини від 0 до 3-х років.....	19
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИНИ В РОДИНІ НА ГАРМОНІЙНИЙ ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ВІД 0 ДО 3 РОКІВ.....	24
2.1. Основні фактори батьківських відносин, які впливають на гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3-х років.....	24
2.2. Дослідження впливу міжособистісних відносин в родині на становлення гармонійного психічного розвитку дитини від 0 до 3 років.....	30
2.3. Психологічний та статичний аналіз результатів констатувального експерименту.....	34
2.4. Практичні рекомендації щодо корекції міжособистісних відносин в родині, які впливають на гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3 років.....	45
Висновки до розділу 2.....	54
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Значення впливу міжособистісних відносин в родині на повноцінний гармонійний психічний розвиток дитини очевидне. Саме в сім'ї у дітей зароджується самосвідомість і самооцінка, формується образ «Я», засвоюються перші соціальні норми і правила. Сім'я — це перший колектив, в якому дитина знаходиться з моменту появи на світ. Благополучні сімейні відносини формують у дитини гармонійний стан психіки, відчуття власної гідності і самоповаги. Гармонія у взаємовідносинах дорослих членів сім'ї дозволяє дітям сформувати правильне уявлення про себе і інших — на самому початку цього процесу роль «інших» відводиться батькам; зразки поведінки діти копіюють теж в першу чергу з батьків. І чим гармонічніше взаємовідносини батьків, тим гармонічніше буде протікати психічний розвиток дитини.

В зв'язку з цим набуває особливої значущості проблему впливу міжособистісних відносин в родині на виховання та розвиток дитини. Адже від того, як в сім'ї проходитиме процес психічного формування дитини з самого народження, залежить все її подальше життя.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідженню даної проблеми завжди приділялась увага, зокрема в роботах: Ю.Є. Альшиної, А. Адлера, Б.Г. Ананьєва, Л.Ф. Бурлачука, Д. Бокума, Л.С. Виготського, Т.Ф. Велента, Т.О. Зінкевич-Куземкіної, Г. Крайг, Я. Корчака, Ж. Лакана, С.Д. Максименко, М. Малера.

Об'єкт дослідження — гармонійний психічний розвиток дитини від народження до 3-х років.

Предмет дослідження — міжособистісні відносини у родині як фактор гармонійного психічного розвитку дитини від народження до 3-х років.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити міжособистісні відносини у родині як фактор гармонійного психічного розвитку дитини від народження до 3-х років.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до визначеної проблеми дослідження в науковій літературі та визначити ступень розробленості даної проблеми.

2. Визначити чинники, які зумовлюють позитивний, або навпаки, негативний вплив родини на формування гармонійного психічного розвитку дитини.

3. Запропонувати комплекс психодіагностичних методик для виявлення відношення батьків до дитини, що впливає на гармонійний психічний розвиток дитини.

4. З'ясувати можливості застосування методів профілактики та корекції негативного впливу родини на гармонійний психічний розвиток дитини.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: методологія системного підходу до розуміння дитини та системний аналіз психічного розвитку дитини 0-3 років у діяльності (Д. Бокум, Т.Ф. Велент, Т. О. Зінкевіч-Куземкіна, Я. Корчак, Г. Крайг, С.Д. Максименко, В. С. Мухіна, Н. І. Олефірович, та ін.); психоаналітичні концепції психічного розвитку дитини 0-3 років (А. Адлер, М. Кляйн, Ж. Лакан, М. Малер, М. Монтесорі, Е. Фромм, З. Фройд, Г. Фройд, К. Г. Юнг, та ін.); сучасна методологія організації та проведення психологічного дослідження (Ю.Є. Альошина, Л.Ф. Бурлачук, А. Я. Варга, В. М. Дружинін, В.В. Столін, О. В. Тимченко, В.Б. Шапарь, та ін.).

У процесі виконання дослідження застосувались такі **методи:** теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження; спостереження; бесіда; психодіагностичний (констатувальний) експеримент; тестування («Вимірювання установок у родині» Ю.Є. Альошиної, «Методика діагностики батьківського відношення» А.Я. Варга і В.В. Століна, опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» (PARI) (parental attitude research instrument) Е. Шефера і Д. Белла); методи обробки даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у подальшому розвитку методологічних підходів до дослідження впливу міжособистісних відносин в сім'ї на гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3 років, а також удосконаленні систематизації чинників, що можуть провокувати виникнення ряду міжособистісних відносин у родині, негативне впливаючих на дитячий психічний стан та розвиток.

Практичне значення дослідження. Отримані в процесі дослідження результати та сформульовані на їх основі висновки можуть бути використані психологами у психологічній практиці задля покращення процесу батьківських відносин, а відповідно і гармонізації психічного розвитку дитини; батьками, що мають дітей до 3-х років задля їх гармонійного розвитку; викладачами закладів освіти для включення у програми дисциплін «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Психодіагностика», «Основи психологічного консультування, психотерапії та психокорекції» тощо.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЙНОГО ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ВІД 0 ДО 3 РОКІВ

1.1. Аналіз проблеми дослідження у зарубіжній та вітчизняній науковій психологічній літературі

Аналіз проблеми дослідження гармонійного психічного розвитку дитини від 0-3 років розглядалася в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як, Ю.Є. Альошина, Д. Абрам, А. Адлер, Д. Бокум, Д. Віннікотт, Т.О. Зінкевіч-Куземкіна, Г. Крайг, Я. Корчак, Ж. Лакан, М. Малер, В. Райх, З. Фройд, Г. Фройд, Е. Фромм, і ін.

Народившись, діти потрапляють в світ, повний очікувань, норм, цінностей і традицій. Всі ці, а також безліч інших чинників беруть участь у формуванні їх особистості — набору властивих індивідууму уявлень, установок і способів взаємодії з іншими людьми. Вони визнають і асимілюють установки і стандарти поведінки у вигляді законів, норм і цінностей суспільства, як формальних, так і неписаних. В той же час, у міру того як діти стають старше, вони будують свою особистість: активно приймають або відкидають норми і правила, а не стають їх пасивними приймачами.

Новонароджені не усвідомлюють, які відносини пов'язують їх з оточуючими. При народженні немовлята, очевидно, не розуміють відмінності себе від інших, чоловіків від жінок, дітей від дорослих. У них немає також очікувань щодо поведінки решти людей; просто або щось відбувається, або не відбувається. Іншими словами, спочатку для дитини існує лише те, що вона бачить [17, с. 58-63].

Протягом перших 3 років життя відбуваються драматичні зміни. Новонароджені починають усвідомлювати навколишнє їх середовище і свої способи взаємодії з ним, стикаються з поняттями чуйності і байдужості,

розуміють, що щось вони можуть робити самостійно, а щось — скориставшись допомогою.

У цьому розділі розглянуто як особистість дитини розвивається в процесі взаємодії з оточуючими її людьми. Ми зосередимо свою увагу на первинних, або ранніх, відносинах, тих, які створюють основу для розвитку майбутніх відносин і придбання базисних установок, очікувань і моделей поведінки. У даному розділі будуть освітлені питання психічного, соціального і емоційного розвитку немовляти протягом 3-х років життя; розвитку прихильності між немовлям і родиною.

Розглянуто чинники, що впливають на якість ранніх відносин; широкую сферу емоційних зв'язків немовляти, включаючи батька, братів і сестер, дідусів і бабусь; вплив зайнятості батьків на гармонійний психічний і соціокультурний розвиток дитини [13, с. 154-156].

Перший, безперечно найважливіший, зв'язок встановлюється між немовлям і матір'ю або тією людиною, хто про нього піклується. Зв'язуючи їх узи стають помітно міцніше на той час, коли дитині виповнюється 8-9 місяців. Починаючи з середини 60-х років психологи, що вивчають розвиток, при описі цих перших значущих зв'язків користуються терміном прихильність, що має на увазі відносини, що характеризуються сильною взаємозалежністю, інтенсивними відчуттями і життєво важливими емоційними контактами [6, с. 58-63].

Розвиток прихильності.

Оскільки прихильність така важлива для загального психічного розвитку немовляти, необхідно розглянути механізми, за допомогою яких вона формується. Мері Ейнсворт відносить до поведінкових компонентів прихильності форми поведінки, забезпечуючи, в першу чергу, близькість до тієї людини, до якої немовля переживає це почуття. Вони включають сигнальну поведінку (плач, усмішка, голосові сигнали), орієнтовну поведінку (погляди), локомоції, викликані поведінкою іншої людини (проходження,

наближення), а також активні дії, направлені на досягнення фізичного контакту (спроби обхвачувати руками, притискувати і чіплятися).

Поява стійкого відчуття Я: від 9 до 18 місяців.

Однорічні діти вже можуть краще обслуговувати себе і виконують активнішу роль в емоційних відносинах з матір'ю і батьком. Вони здатні оповіщати батьків про свої потреби ефективніше і точніше, чим раніше. Дитина починає користуватися словами при спілкуванні з оточуючими. До цього часу у нього з'являється ряд нових емоцій, включаючи гнів, радість і печаль. В кінці цього періоду немовля усвідомлює відмінність себе від інших.

Таким чином, і немовля, і той, хто про нього піклується, повинні проявляти активність, що підсилює прихильність. У нормі саме первинні дії дитини викликають відповідний відгук з боку того, що піклується про неї дорослого, який не тільки годує, і задовольняє її інші фізичні потреби, але також і спілкується з нею за допомогою розмови, усмішок і дотиків. Поведінка малюка спонукає дорослого робити певні дії, а вони, у свою чергу, викликають у немовляти ті або інші відгуки [6, с. 159-164].

Наслідки жорстокої поведінки з дітьми і ігнорування дітей.

Ігнорування дітей пов'язане з невдалою турботою батьків про свою дитину, з невмінням відповідати на виникаючі у неї потреби. Хоча воно і не таке серйозне, як жорстоке поводження з дітьми, воно може, проте, бути причиною страждань і навіть смерті дитини. Навмисна природа жорстокого поводження з дітьми, є більш страхітливою, незалежно від того, приймає воно фізичні форми, чи тілесні покарання або сексуальне насильство, або більш непомітні психологічні форми, як висміювання, жарт і прямі нападки на самооцінку і Я-концепцію дитину [7, с. 217].

Жорстока поведінка з дітьми також заважає формуванню прихильності. Якщо дитина з дитячих років піддається жорстокому обігу, то вона позбавляється тих повчальних відносин, на які розраховує, що може надати руйнівну дію на все її життя.

Батьки, брати, сестри і сімейна система.

Більшість дітей розвивається в соціальній обстановці, яка заохочує ранні прихильності до батька, братів, сестер, дідусів і бабусь, а також інших членів сім'ї. Міцність одних взаєностосунків може заповнити збитковість інших, коли немовлята починають відноситися по-різному до оточуючих їх людей. Хід емоційного розвитку дитини не повинен залежати від надійності або слабкості єдиної прихильності.

Між братами та сестрами утворюються значущі і довготривалі прихильності, починаються в дитинстві, хоча часто молодші діти більш прив'язані до старших, ніж ті до них. Немовлята нерідко сильно прив'язуються до старших сиблінгів і бувають дуже засмучені, коли їх з ними розлучають навіть на ніч [22, с. 214-219].

Нерідко старші діти є для молодших зразком для наслідування в соціальному плані. Вони засвоюють відповідні статеві ролі, сімейні традиції і цінності. У деяких культурах старша дитина в сім'ї бере на себе основні турботи про молодший. У багатьох сім'ях позитивні аспекти виконуваних старшими братами і сестрами ролей — допомога, захист і підтримка зберігаються впродовж всього життя.

Довіра і відчуття безпеки.

Згідно Е. Еріксону, розвиток довіри знаменує собою перший ступінь психічного розвитку дитини і відбувається протягом 1-го року життя. Саме на цій стадії немовлята визнають, чи можуть вони покладатися на тих, хто знаходиться поряд з ними, і наскільки надійне і передбачене їх оточення. Відчуття базальної довіри до світу виникає у дитини завдяки материнській турботі (або турботі тієї людини, яка виконує функцію матері), тобто завдяки її чуйності до її потреб [60, с. 167].

На перших порах немовлята не можуть провести грань між собою і навколишнім їх світом. Проте поступово вони починають розуміти, що вони — окремі і єдині у своєму роді істоти, і усвідомленню цього присвячена значна частина дитинства [30, с. 113-125].

1.2. Гармонійний психічний розвиток дитини від 0-3 років

Проблему дослідження гармонійного психічного розвитку дитини від 0-3 років розглядали такі видатні вчені як, Міхаель Вагнер, Ч.С. Грізіцкас, О.І. Захаров, О.Є. Зуськов, В.П. Левковіч, Д. Левін, Н. Міллер, Н.В. Малярів, В.С. Мухіна, М.М. Обозів, О.М. Обозова, В. Сатір, В.А. Сісенко, В.С. Торохтій, Е.Г. Ейдемільлер, В. Юстіцкіс і ряд інших.

Процес народження — це тяжке фізичне випробування (стрес). Тому, оправившись від нього, дитина починає жити в заданих умовах і відповідно до природженого потенціалу. Відбувається зміна всіх її функцій — дихання, кровообігу, живлення. Дитина народжується з нервовою системою, готовою до діяльності в нових умовах [29, с. 138-139].

Новонародженість — єдиний період в житті людини, коли можна спостерігати в чистому вигляді прояв природжених, інстинктивних форм поведінки, направлених на задоволення органічних потреб (у кисні, їжі, теплі). Ці потреби не є основою психічного розвитку — вони лише забезпечують виживання дитини [22, с. 128-130].

Криза новонародженості (0-2 міс.) — це особливий, кризовий період в психічному розвитку дитини. Соціальна ситуація розвитку новонародженого специфічна і визначається двома моментами:

— по-перше, повною біологічною беспорядністю дитини (він не здатний задовольнити жодної життєвої потреби без дорослого); немовля — максимально соціальна істота;

— по-друге, при максимальній залежності від дорослих, дитина позбавлена основних засобів спілкування у вигляді людської мови.

Висновок: у суперечності між максимальною соціальністю і мінімальними засобами спілкування закладена основа всього розвитку дитини в період новонародженості і в дитячому віці.

Пристосуватися дитині до нових умов допомагають спадково закріплені механізми — безумовні рефлекси. Перерахуємо їх:

1. Система харчових рефлексів (дитина повністю зосереджена на смоктанні; ця реакція називається «харчовим зосередженням»).
2. Система захисних і орієнтовних рефлексів.
3. Атавістичні рефлекси (успадковані від тваринних предків; даремні для дитини і пропадають на 2-ом місяці життя).

Новонародженість — єдиний період в житті людини, коли можна спостерігати в чистому вигляді прояв природжених, інстинктивних форм поведінки, направлених на задоволення органічних потреб.

Новоутворення даного віку:

1. Основне новоутворення — виникнення індивідуального психічного життя дитини (життя стає індивідуальним існуванням, окремим від материнського організму. Це життя стає психічним життям, оскільки, на думку Л.С. Виготського, «тільки психічне життя може бути частиною соціального життя оточуючих дитину людей»).

2. «Комплекс пожвавлення» — це особлива емоційно-рухова реакція, звернена до дорослого.

«Комплекс пожвавлення» — початок психологічного життя, показник того, що склалася соціальна ситуація розвитку, яку Л.С. Виготський назвав «Ситуацією МІ» — єдністю матері і дитини [60, с. 96-99].

Висновок: «комплекс пожвавлення» служить межею критичного періоду новонародженості, а терміни його появи — основним критерієм нормальності психічного розвитку дитини [29, с. 136-139].

У табл. 1.1 вказаний фізичний та психічний розвиток дитини від 0 до 3 років [28, с. 124].

Таблиця 1.1

Фізичний та психічний розвиток дитини 0-3 років

Фізичний розвиток дитини 0-3 років	Психічний розвиток дитини 0-3 років
1-3 міс. В положенні на животі утримує голову, повертає її в сторони.	Фіксує поглядом предмети, усміхається, гуліт.
6-8 міс. Сам сидить, сам перевертається, стоїть з опорою.	Розрізняє оточуючих, хлопає в долоні, вимовляє склади «ма», «ба», виражає здивування і інтерес відносно нових предметів.
9-10 міс. Повзає, стоїть і ходить з підтримкою.	Реагує на своє ім'я, розуміє заборони, вимовляє слова «мама», «папа», знає назви іграшок.
11-12 міс. Перші самостійні кроки, сідає за іграшкою.	Указує частини тіла, вимовляє окремі слова, виконує велику кількість інструкцій.
2 р. Бігає, підіймається по сходах.	Легко повторює слова і фрази, розуміє їх значення в пропозиції по 3-4 слова.
3 р. Одягається самостійно, застібає гудзики, зав'язує шнурки.	Запам'ятовує вірші і пісеньки, з'являються питання «чому?».

Взаємодія матері з немовлям.

Мати — це єдина людина, яка знає про дитину все. Неувага матері на першому році життя може викликати у дитини відчуття занедбаності і безнадійності, яка з часом переростає в безперервне жадання уваги або відчуженість. Своїм плачем дитина сигналізує не тільки про те, що вона голодний, але і про те, що їй самотньо. А самота в дитинстві протипоказана.

Жінки з низьким рівнем психологічної готовності до материнства після народження дитини, під час годування або сповивання мало розмовляють, не використовують «дитячу мову», рідко вживають ласкаві слова. Ці матері не

намагаються зацікавити дитину іграшками, використовують формальний обіг: «наївся?», не «виспалася?» [22, с. 87-89].

Жінки з високим рівнем психологічної готовності в спілкуванні з дитиною активні, коментують її і свої дії, прагнуть зловити погляд дитини, з пляшки годують завжди на руках, співають колискові пісні і т.п. Зміст висловів звичайно носить особову спрямованість: «Ти, мій дорогий!», «Як ти добре розмовляєш!».

Висновок: немовлята, чий матері мають високий РПГ, звичайно більш ініціативні, краще володіють експресивно-мімічними засобами спілкування, у них яскраво виражено прагнення до співпереживання з матір'ю в радісних подіях і т.п. але: у дітей, чий матері мають низький РПГ, в дитячому віці прагнення до співпереживання не виражено зовсім. Отже: РПГ сильно впливає на взаємостосунки матері і дитини, а також на гармонійний психічний розвиток малюка [40, с. 77-79].

Основними досягненнями раннього дитинства, визначаючими розвиток психіки дитини, є: оволодіння тілом; оволодіння мовою; розвиток наочної діяльності; розвиток уяви, пам'яті, мислення; виділення свого «Я» і поява «відчуття особистості»; становлення потреби в позитивних емоціях і потреби бути визнаним; поява первинних зачатків (основ) самосвідомості [33, с. 89].

Знайомство з соціальною нормою відбувається в 3-х літньому віці.

Паралельно у дітей раннього віку з'являються ознаки негативізму, упертості, агресії. Саме вони є симптомами кризи 3-х років. Також може спостерігатися і егоцентризм (дитина усвідомлено або не усвідомлено вважає себе центром всього відбувається навколо). Раннє дитинство, на думку деяких психологів — це свого роду стадія «бридкого каченяти», з якого, як відомо, виріс прекрасний лебідь [18, с. 212-216].

Дуже важливо в цьому віці навчити дитину грати. В процесі гри йде закріплення за предметами і діями певних назв (дорослим потрібно все і завжди пояснювати дитині). Поступово частина ігрових дій передаються дитині, примушуючи її фантазувати [17, с. 78-81].

Л.С. Виготський виділив основні риси кризи 3–х років:

На думку психологів криза 3–х років розвивається по трьох напрямках:

- 1) По відношенню до наочного світу криза виявляється в прагненні до самостійності «Я сам!»; у дитини 3–х літнього віку закладається сором.
- 2) По відношенню до інших людей криза виявляється в негативізмі.
- 3) По відношенню до самого себе криза виявляється в неприйнятті своїх бажань — виражається в нервовості, плаксивості [29, с. 189-207].

Для сприйняття зовнішнього світу на даній стадії психічного розвитку характерний егоцентризм. Дитина 1,5–3 років вже усвідомлює свою відособленість, відокремлену від інших людей і предметів, а також розуміє, що деякі події можуть відбуватися і незалежно від її бажань. Проте продовжує вважати, що всі бачать мир так само, як і вона. Формула сприйняття немовляти: «Я центр всесвіту», «Весь світ обертається навколо мене» [22, с. 189-192].

1.3. Психологічні особливості родинного виховання дитини від 0 до 3-х років

Проблему дослідження психологічних особливостей родинного виховання дитини від 0-3 років розглядали такі видатні вчені як, Валлерштейн, М. Вагнер, Д. Готтман, Я. Корчак, М.М. Обозів, О.М. Обозова, В.С. Торохтій, Г. Фройд, З. Фройд, Х. Вернер, та ін.

Для повноцінного гармонійного психічного розвитку дитини принципово істотні взаєностосунки між подружжям. По важливості вони переважають всі інші відносини, у тому числі і відносини між батьками і дітьми. То, наскільки справжні душевні узи зв'язують батьків і дітей, і те, як дитина відчуває своє місце в світі і свою безпеку, залежить від глибини і щирості відносин, які склалися між чоловіком і дружиною. Украй необхідно забезпечити найкращі відносини між подружжям, перш ніж намагатися серйозно змінювати відношення до дитини в позитивну сторону [4, с. 89].

Основними ланками сім'ї як мікросередовища розвитку є: міжособистісні внутрісімейні відносини, сімейні традиції, звичаї, настрої, норми внутрісімейної поведінки, етично-духовний клімат.

Важливе місце в життєдіяльності повноцінної сім'ї займає виховання дітей від самого народження.

Пізнання чинників, що породжують негаразди у родині, дозволяють повністю або частково усунути дискомфорт спілкування дітей в сім'ї, оздоровити її мікросередовище. Серед загальних чинників В.С. Торохтій виділяє наступні:

1. «Образ думок» сім'ї.

Він відображає соціально-психологічний аспект способу життя сім'ї і має свої особливості.

По-перше, вся система цінностей, установок, потреб і мотивів сім'ї, орієнтована на реальні можливості її життєзабезпечення. Образ думок сім'ї багато в чому визначається умовами життя.

По-друге, сформована з часом здатність адаптації цілей, установок, ціннісних орієнтації сім'ї до реалій зовнішнього життя, впливаючих на психіку кожного її члена.

По-третє, готовність до життєвих змін, професійної діяльності подружжя.

2. «Образ спілкування» сім'ї.

Він відображає соціально-психологічний аспект способу життя сім'ї. У нього також є свої особливості.

3. Відношення соціального середовища до сім'ї.

4. Традиції нації, народності, краю (місця) мешкання сім'ї.

5. Традиції сім'ї [50, с. 84].

Головна задача сім'ї — виконання батьками функцій вихователя. Під цими функціями мається на увазі створення не тільки певних взаємостосунків між батьками і їх дітьми, але і їх передумов, тобто певного способу життя сім'ї і взаємин її членів [62, с. 255].

Любити — це значить приймати дитину такою, як вона є, якою би ні дала її доля. Але ухвалення дитини означає самовідданість. Тільки в сім'ї пізнає дитина той спосіб життя, який фізично і духовно її розвине. Той, хто ніколи не переживав цього в сім'ї, хто був позбавлений цього духовного захисту, страждає все життя.

Сімейне виховання більш емоційне по своєму характеру, ніж будь-яке інше виховання, бо «провідником його є батьківська любов до дітей, що викликає у відповідь відчуття дітей до батьків» (О.І. Захаров).

Саме в сім'ї дитина одержує ази знань про навколишній світ, про добро і зло, про порядність про поважне відношення до матеріальних і духовних цінностей. З близькими людьми в сім'ї він переживає відчуття любові, дружби, боргу, відповідальності, справедливості [42, с. 93-101].

Патологія подружніх відносин продукує широкий спектр аномалій, і притому вельми серйозних, як в психіці, так і в поведінці дитини. Відомо, що

у дітей, що виховуються в сім'ях, де батьки конфліктували між собою, помітно зростає масивність невротичних, особливо неврастенічних, реакцій.

Одним з подібного роду негативних чинників є розлучення батьків.

Розлучення батьків і їх новий шлюб найчастіше є первинною причиною прояву симптомів, які згодом примушують батьків звертатися в дитячі психіатричні клініки. Симптоми, що виявляються в основному після розлучення батьків, описані в різних дослідженнях: це, перш за все загальне занепокоєння, обжерливість, безсоння. Багато хто з дітей починає знову мочитися в ліжку, знову і знову виникають проблеми з дисципліною в школі і в сім'ї іноді навіть крадіжка, деколи у дітей розвиваються психосоматичні симптоми, такі, як болі в шлунку, головні болі, утрі і інші. Більшість дітей, чії батьки розлучилися, проявляють особливу дратівливість: вони все частіше переживають почуття страху, занепокоєння, печалі; майже у кожної дитини спостерігається зростання агресивного потенціалу. Всі ці симптоми часто супроводжуються зниженням уважності і погіршенням всіх фізіологічних якостей [49, с. 144-151].

Тому нічого немає дивовижного у тому, що часто батьки, ради дітей, відмовляються від розлучення, особливо після попередньої консультації у фахівців, які ставлять на перше місце благополуччя дітей і попереджають батьків про наслідки розлучення для них. Ймовірно, неможливо розділити дітей з розлучених сімей, і дітей, батьки яких постійно сваряться [55, с. 204].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

З моменту народження, дитина включена в систему відносин з навколишнім її світом. Цей світ, і перш за все сім'я, є цім головним що згодом обов'язково відобразиться на її подальшому розвитку і усьому житті. У ньому є наявним суперечності і людські пристрасті. Залучений у водоверть цих суперечностей і пристрастей, дитина часто опиняється в такому положенні, яке зовсім не свідчить про щасливе дитинство. Все це є предметом осмислення і обговорення, від всього цього залежить психічний стан дитини, її гармонійний розвиток, і все її подальше життя.

Головне пам'ятати батькам — ніколи не рано, проявляти свою постійну, безкорисливу прихильність до дитини. Для того, щоб вона найефективніше справлялася з труднощами сучасного життя, їй просто життєво необхідна безумовна постійна любов. Розвиток дитини і допомогу їй неможливо відірвати від реалій сімейного життя. Взаємостосунки між батьками і дітьми завжди тісно пов'язані з характером взаємостосунків між самими батьками, способом життя сім'ї, здоров'ям, благополуччям, її щастям. Якнайбільш благополуччю дитини сприяють доброзичлива атмосфера і така система сімейних взаємостосунків, яка дає відчуття захищеності і одночасно стимулює і направляє її розвиток.

Підкреслюючи специфічність дії на дитину внутрісімейних відносин, особливо виділяють батьківську любов. Вона — умова і невичерпне джерело чуйності, дбайливості, любові до людей. У атмосфері любові і близькості задовольняється потреба дитини в позитивних емоціях, в яких вона має потребу з моменту народження. Спілкування в атмосфері близькості, любові, довіри, турботи один про одного надає сильний вплив на дитячу психіку і надалі дає широкий простір для емоційних переживань дитини. «Тонкість відчуття людини, емоційна сприйнятливність, вразливість, чуйність, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини, — писав в зв'язку з цим В.О. Сухомлинський, — все це осягне, перш за все, в сім'ї».

Проте парадокс полягає у тому, що ця спочатку позитивна для розвитку дитини гамма відчуттів може стати як позитивним, так і негативним чинником виховання. Тут важлива міра прояву відчуття. Дитина, що недоотримала батьківській любові, зростає недобррозичливим, озлобленим, черствим до переживань інших людей, зухвалим, незлагідним в колективі однолітків, іноді — замкнутим, неприкаяним, надмірно соромливим. Що виріс же в атмосфері надмірної любові, затулювання, благоговіння і шанування маленька людина рано розвиває в собі риси егоїзму і егоцентризму, зніженості, розпещеності, зарозумілості, лицемірства. Якщо в сім'ї немає належної гармонії відчуттів, якщо взагалі дитина схильна до впливу аморальної атмосфери, буйних, а нерідко низовинних пристрастей, емоційно негативних проявів у відношенні до самої дитини, то нерідко в таких сім'ях розвиток дитини ускладнюється, сімейне виховання стає несприятливим чинником формування особистості.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН В РОДИНІ НА ГАРМОНІЙНИЙ ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ВІД 0-3 РОКІВ

2.1. Основні складові батьківських відносин, які впливають на гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3-х років

Основними складовими батьківських відносин які впливають на гармонійний психічний розвиток дитини 0-3 років займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені як, Х. Вернер, Джон Готтман, О.Є. Зуськов, О.І. Захаров, Р. Кемпбелл, В.С. Мухіна, Н.В. Малярів, Н. Міллер, М.М. Обозів, О.М. Обозова, В.О. Сісенко, П. Торнер, В.С. Торохтій, З. Фрейд, Г. Фрейд, і ряд інших.

Всі теорії розвитку психіки сходяться у тому, що у дитини є цілісне відчуття себе в три роки. Відмінності між теоретиками у тому, що відбувається в проміжку між народженням і трьома роками [52, с. 324].

Свою подорож від народження до трьох років дитина починає з потреби в злитті, при чому і у матері теж потреба в злитті і кожний з них, мати і дитина може відчувати потреби один одного, між ними немає меж. Мати може інтуїтивно відчувати, що необхідне дитині, мати знає, чому дитина плаче (вона голодна або хоче спати). І дитина знає потреби матері, інтуїтивно. Дитина пристосовується до того, як мати поводить. На цій фазі життя злиття — це здоровий процес. Потроху, особливо, коли у дитини починають різатися зуби, в цей час або може трохи раніше, дитина починає говорити і наступає фаза інтроекції. Вона стає здатною узяти з середовища багато інформації. У віці 2-х років, дуже важливо, щоб батьки не робили великого скандалу з того, що дитина б'ється. Краще у цей момент заспокоїти енергію, яка пов'язана з надмірним хвилюванням. Коли дитина ударяє матір або тягне її за волосся, вона не повинна говорити: «Ти кривдиш маму». Важливо, щоб мати реагувала: «Добре, для мене це нічого страшного». Тому що для дитини дуже важливо

знаходитися у контакті з оточенням, яке може утримувати її агресію. Але це відмінно від реакції батьків на таку поведінку п'ятирічної дитини. Якщо в 5 років дитина це робить, то потреба дитини інша і поведінка батьків повинна бути іншою. Але у віці до 3 років дитині дуже важливо, щоб було місце, яке витримує енергію. І якщо оточення не витримує енергію дитини, обвинувачувавши, обзиваючи її, кажучи: «Ти нестерпна», то дитині буде необхідно якось відділитися від «вибуху» енергії і вона не може в цьому випадку довіряти оточенню [62, с. 124-126].

З тієї миті як дитина починає довіряти оточенню, вона починає довіряти собі. «Якщо для мами не жахливо, що я тягну її за волосся, то я можу відчувати себе сильніше, стояти на власних ногах». І тоді приходить фаза ретрофлексії, дитина стає сильніше, вона може утримувати себе. І тепер вона вже здатна утриматися в контакті Я — Ти. Тому що коли вона придбаває автономію, вона стає достатньо дорослою, щоб побачити іншого як окрему людину. Стає здатним встановлювати контакт. Але коли мати зла, дитина відчуває, як гнів проникає в її тіло. Чим більше вона знаходиться в такому стані з середовищем, тим він більш крихкий. Тому що все, що знаходиться усередині нього, може вийти назовні і те, що зовні, може проникнути під її шкіру і знищити. У будь-якому випадку це дуже тривожно. Тому що процес переходу від злитності до роздільності вимагає багато турботи. Дитині потрібно багато турботи, інакше вона знаходитиметься в тривозі. Коли немовля відчуває голод, то на самому початку вона не знає, що це голод. Вона знає, що це дуже неприємне відчуття, «вибухівка» в животі. Вона плаче. І тоді мати приходить, а вона знає, в чому справа, оскільки існує здорове злиття, і дуже швидко вирішує проблему. А якщо мати не приходить, то дитина залишається одна з цією вибухівкою. Можливо, вибухівка потрапляє в середу і все змішується. У неї немає підтримки, щоб залишатися з цією «вибухівкою», і вона опиняється в ситуації сильної тривоги. Але якщо мати приходить, то межа зміцнюється. Вона плаче і мати приходить, вона плаче і мати приходить... І дитина починає розуміти, що є межа, яка захищає. Тому що вона дуже крихка, коли вона голодна, але

навколишнє середовище, мати може утримати цю крихкість. Це створює межу дитини, вона більш упевнена. Межі завжди створюються середовищем. Це не щось, що дитина робить самостійно [4, с. 124-126].

Далі, для гармонійного психічного розвитку дитини від 0 до 3 років слід розглянути основний чинник, а саме — безумовну любов.

Безумовна любов до дитини забезпечує повноцінне виховання і сприяє емоційному зростанню дитини і зміцненню її упевненості в собі. Головний принцип повноцінного виховання можна сформулювати так: дитині необхідний достаток природної, безумовної любові.

Що ж до обумовленої любові, то її можна визначити як руйнуючу любов до дитини, яка перешкоджає її емоційному зростанню, не задовольняє її емоційні потреби, заохочує залежність дитини від батьків, перешкоджає її самоповазі знижує самооцінку і упевненість в собі [23, с. 124-126].

Найбільш поширені наступні чотири типи обумовленої любові: відчуття власності, прагнення до спокуси, заміщаюча любов, перестановка ролей.

Відчуття власності.

Коли батьки вважають дітей своєю власністю, вони підсвідомо прагнуть заохочувати надмірну залежність дитини від них. Поль Торнер, відомий шведський психотерапевт, детально описує це в своїй статті «Значення відчуття власності». Він говорить, що відчуття власності у батьків, що мають маленьку дитину, «саме собою розуміє, її залежність від них є практично повною». Але якщо ця залежність від батьків не зменшується у міру того як дитина росте, вона перешкоджає емоційному розвитку дитини [21, с. 98].

Заміщаюча любов.

Третій, найбільш стандартний тип обумовленої любові — це заміщаюча любов. При цій формі любові батьки проживають своє життя або утілюють свої мрії через життя дитини. Одна з самих небезпечних форм заміщаючої любові, коли мати проживає свої романтичні фантазії або сексуальні бажання через свою доньку. Мати робить це несвідомо, підштовхуючи доньку до таких

відносин, в яких вона сама мріяла б виявитися. Деструктивність цього процесу очевидна.

Перестановка ролей.

Зміна ролей — основна причина в лякаючому явищі жорстокого поводження з дітьми. Мучитель-родитель відчуває, що його дитина повинна узяти на себе турботу про його емоційні потреби, що родитель має право на те, щоб його утішала і емоційно підтримувала його власна дитина. Коли дитині не вдається задовольнити його емоційний голод, родитель відчуває себе в праві покарати її [52, с. 198-201].

Жорстока поведінка з дітьми — це крайній ступінь перестановки ролей, але в тій чи іншій мірі така перестановка характерна для всіх батьків. Звичайно це відбувається, коли самі батьки відчувають себе погано фізично або емоційно. Це може бути депресія, фізичне нездужання, емоційне або фізичне виснаження. В цей час не вистачає сил подавати емоційну підтримку своїй дитині. У цей тяжкий час особливо важко часто дивитися їй в очі з любов'ю, доторкатися до неї з ніжністю, надавати їй пильну увагу. Коли емоційні або фізичні ресурси вичерпуються, батькам самим необхідна емоційна підтримка. Важко віддавати іншим, коли настільки спустошені самі, що мало що або зовсім нічого не можна дати іншим. Все це не властиво для звичної здорової дитини. Якщо нав'язати дитині цю неприродну, ненормальну роль, то вона не розвиватиметься повноцінно і всесторонньо. Список можливих неприємностей, які можуть відбутися унаслідок такого ненормального розвитку, можна продовжувати до безкінечності. Також при вихованні дитини дуже страшний ворог — це безконтрольні вибухи емоцій, особливо батьківського гніву. Гнів може вимусити батьків сказати або зробити те, про що вони пізніше жалкуватимуть. Дуже бурхливий прояв обурення, особливо безконтрольні вибухи гніву і сказ, спочатку дуже лякають дитину. Але дитина росте, і коли батьки дуже часто втрачають контроль над собою, впадаючи в гнів і лють, це поволі підточує її пошану до батьків і разом з цим поступово розпалює її власні погані схильності до нестриманості, гніву і злості. Якщо

уважно задуматися, то безконтрольні вибухи емоцій викликають неповагу будь-якої людини [9, с. 99-103].

Контролювати свій гнів.

Важливо, щоб кожні батьки пам'ятали, що їм необхідно стежити за своїм благополуччям: психічним, емоційним, фізичним і духовним. Нездоров'я в будь-якому з цих аспектів може викликати серйозні ускладнення у взаємостосунках батьків і дітей, в подружніх відносинах, фактично в усіх відношеннях з людьми, головним чином тим, що ми нездатні стримувати вибухи своїх негативних емоцій. Неприборканий гнів батьків підриває міцну дисципліну у дітей [1, с. 94].

Інше принципово важливе поняття, яке необхідно усвідомити батькам, це той істотний факт, що у кожної дитини є емоційний резервуар. Звичайно, це фігуральний вираз, але поняття досконале реальне. У кожної дитини є певні емоційні потреби, і те, як вони задовольняються (через любов, розуміння, дисципліну і т. п.), визначає багато що: перш за все як дитина себе відчуває, чи задоволена вона, зла, пригнічена або повна радості. По-друге, це визначає її поведінку: слухняна або неслухняна, плаксива, грайлива, весела, замкнута. Природно, чим повніший емоційний резервуар дитини, тим позитивне її емоції і тим краще її поведінка [23, с. 57-59].

Тільки якщо емоційний резервуар повний, можна чекати, що дитина розвиватиметься найкращим чином або старатиметься щосили. А хто відповідає за те, щоб цей резервуар був завжди повний? Звичайно, — батьки. Поведінка дитини є сигналом, вказуючи на стан цього резервуару

Діти відображають любов.

Дитину можна порівняти з дзеркалом. Вона відображає любов, але не починає любити першою. Якщо дітей одаровують любов'ю, вони повертають її. Якщо їм нічого не дається, їм нічого повертати. Безумовна любов відображається безумовно, а обумовлена любов і повертається залежно від тих або інших умов.

Як передавати любов.

Люблячий погляд — одне з головних джерел емоційного живлення для дітей. Коли батьки використовують цей могутній засіб контролю переважно в негативному ключі, то і дитина не може не бачити своїх батьків в основному в негативному плані. Поки дитина маленька, страх робить її покірним і слухняним, і зовні це нас цілком влаштовує. Але дитина росте, і страх змінюється гнівом, образою, депресією [31, с. 209-211].

Синдром раптової дитячої смерті, його причини.

Важливі дані були одержані при дослідженнях в дитячому відділенні однієї з медичних клінік. Вивчався так званий синдром раптової дитячої смерті (СРДС), вірніше, хвороби, що веде до раптової дитячої смерті (смерть в колисці). При цій хворобі немовля звичайно у віці між 6-м і 12-м місяцями раптово перестає розвиватися. Часто він припиняє їсти і рости, стає млявим і апатичним і може померти без жодної видимої причини. Всі лабораторні аналізи і показники здоров'я в нормі. Чому дитина втрачає стимул до життя? Тому що підсвідомо батьки відторгають її. Не зумівши на рівні свідомості справитися з цим відчуттям, вони відторгають її своєю поведінкою. Формально виконуючи свої батьківські обов'язки, забезпечуючи дитину їжею, одягом і ін., емоційно вони уникають контакту очей і фізичного контакту з своєю дитиною [62, с. 509-603].

Синдром раптової дитячої смерті — лякаюче явище, але є ще страшніші дані, які були одержані під час другої світової війни. Під час нальотів фашистів на Лондон в цілях безпеки маленьких дітей евакуювали із столиці і розмістили в провінції. Батьки дітей залишалися в Лондоні. Діти були доглянуті; їх добре годували і містили в чистоті і фізичному комфорті. Проте через те, що не вистачало вихователів, вони були позбавлені емоційного піклування, нікому було забезпечити всіх емоційним підживленням у вигляді ласкавого фізичного дотику і ніжного люблячого погляду [62, с. 509-607].

У більшості дітей виявилися емоційні відхилення і дефекти. Було б куди краще залишити їх з матерями. Небезпека емоційних травм набагато сильніша,

ніж небезпека фізична. Небезпеки і пастки, чекаючи емоційно слабкої дитини, жахливі.

Наприкінці даного розділу слід ще раз зазначити про абсолютно необхідному при щоденному спілкуванні з дітьми люблячого погляду і ніжного дотику. Дитина, що росте в родині, де батьки щедро одаровують її цими цінними дарами, відчуватиме себе упевнено і спокійно і з самим собою, і з людьми. Відповідний віку фізичний контакт і постійний контакт очей — це два найдорогоцінніших дару, які батьки повинні передати дітям. Це найефективніші засоби заповнити емоційний резервуар дитини і допомогти її гармонійному психічному розвитку [62, с. 617].

2.2. Дослідження впливу міжособистісних відносин в родині на становлення гармонійного психічного розвитку дитини від 0 до 3 років

У даній роботі було запропоновано комплекс психодіагностичних методик для виявлення відношення батьків до дитини, що впливає на гармонійний психічний розвиток дитини.

Тест вимірювання установок у сім'ї Ю.Є. Альшиної [1, с. 99].

Вимірювати ефективність консультування можна, використовуючи адекватно підібрані шкали установок, пропонуючи їх клієнтові на початку і в кінці психологічної роботи з ним. Звичайно, тут виникає ще одна проблема — які саме шкали установок повинні бути запропоновані, щоб однозначно реєструвати цей ефект. Її конкретне рішення визначається цілями і завданнями консультативної дії [1, с. 99].

Зручність використання настановних шкал в емпіричних дослідженнях визначається перш за все швидкістю проведення цієї методики і певною легкістю її створення: щоб визначити установку людини на що-небудь, досить запропонувати їй оцінити 4-6 думок щодо цього предмету або явища дійсності. Безумовно, думки повинні бути правильно підібрані і перевірені, але, щоб

зробити це, немає необхідності удаватися до яких-небудь складних і трудомістких процедур аналізу і обчислення.

Методика – це 40 думок, що виражають ту або іншу позицію по десяти різним, значущим для людей, сферам:

- 1) відношення до людей;
- 2) альтернатива між відчуттям довга і задоволенням;
- 3) відношення до дітей;
- 4) відношення, до автономності або залежності подружжя;
- 5) відношення до розлучення;
- 6) відношення до любові романтичного типу;
- 7) оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті;
- 8) відношення до «заборони сексу»;
- 9) відношення до патріархального або егалітарному пристрою сім'ї;
- 10) відношення до грошей.

Респонденти повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним з тверджень.

До опитувальника пропонується наступна інструкція: «Просимо оцінити ступінь Вашої згоди з пропонованими нижче думками, що виражають ту або іншу позицію людини в житті».

Друга методика **«Діагностика батьківського відношення»** А.Я. Варга і В.В. Століна [4, с. 122].

Тест-опитувальник батьківського відношення (ОБВ) є психодіагностичним інструментом, орієнтованим на виявлення батьківського відношення у осіб, що звертаються по психологічну допомогу з питань виховання дітей і спілкування з ними.

Батьківське відношення розуміється як система різноманітних відчуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з нею, особливостей сприйняття і розуміння характеру і особистості дитини, її вчинків.

Опис методики.

Опитувальник складається з 5 шкал:

1. «Ухвалення-відкидання». Шкала відображає інтегральне емоційне відношення до дитини. Зміст одного полюса шкали: батькам подобається дитина такою, якою вона є; батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизує їй; прагнуть проводити багато часу разом з дитиною, схвалюють її інтереси і плани. На іншому полюсі шкали — батьки сприймають свою дитину поганою, непристосованою, невдачливою; їм здається, що дитина не доб'ється успіху в житті через низькі здібності, невеликий розум, погані схильності. Здебільшого батьки випробовують до дитини злість, досаду, роздратування, образу; вони не довіряють дитині і не поважає її.

2. «Кооперація» — соціально бажаний образ батьківського відношення. Змістовно ця шкала розкривається так: батьки зацікавлені в справах і планах дитини, прагнуть у всьому допомогти дитині, співчуває їй. Батьки високо оцінюють інтелектуальні і творчі здібності дитини, переживають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу і самостійність дитини, прагнуть бути з нею на рівних. Батьки довіряють дитині, прагнуть встати на її точку зору в суперечних питаннях.

3. «Симбіоз» — шкала відображає міжособові дистанцію в спілкуванні з дитиною. При високих балах за цією шкалою можна вважати, що батьки прагнуть до симбіотичних відносин з дитиною. Змістовно ця тенденція описується так: батьки відчувають себе з дитиною єдиним цілим, хочуть по можливості задовольнити всі потреби дитини, захистити її від труднощів і неприємностей життя. Батьки постійно відчувають тривогу за дитину, дитина їм здається маленькою і беззахисною. Тривога батьків підвищується, коли дитина починає автономизуватись через обставини, оскільки по своїй волі батьки не надають дитині самостійності ніколи.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація» — відображає форму і напрям контролю за поведінкою дитини. При високому балі за цією шкалою в батьківському відношенні існує виразно видимий авторитаризм. Батьки вимагають від дитини беззастережної слухняності і дисципліни. Вони прагнуть нав'язати дитині у всьому свою волю, не в змозі встати на її точку зору. За

прояви свавілля дитину суворо карають. Батьки пильно стежать за соціальними досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, звичками, думками, відчуттями.

5. «Маленький невдаха» — відображає особливості сприйняття і розуміння дитини батьками. При високих значеннях за цією шкалою в батьківському відношенні є прагнення інфантилізувати дитину, приписати їй особисту і соціальну неспроможність. Батьки бачить дитину молодшою в порівнянні з реальним віком. Інтереси, захоплення, думки і відчуття дитини здаються батькам дитячими, несерйозними. Дитина представляється непристосованою, неуспішною, відкритою для поганих впливів. Батьки не довіряють своїй дитині, досаджують на її неуспішність і неумілість [4, с. 124].

Опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» (PARI).

Авторами опитувальника PARI (parental attitude research instrument) є Е. Шефер і Д. Белл [1, с. 139-141].

Опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» призначений для вивчення відношення батьків (перш за все, матерів) до дітей взагалі, а також до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі).

Методика дозволяє оцінити специфіку внутрісімейних відносин, особливості організації сімейного життя [1, с. 152-154].

Опис методики.

Опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» складається з 115 думок, що стосуються сімейного життя і виховання дітей. У методику закладені 23 шкали (ознаки), що стосуються різних сторін відношення батьків до дитини і життя в сім'ї.

Після того, як батьки нададуть відповіді на питання тесту, слід підрахувати загальну кількість балів за кожною шкалою (ознаці). Відповіді випробовуваних оцінюються таким чином:

- відповідь «А» — 4 бали;
- відповідь «а» — 3 бали;

- відповідь «б» — 2 бали;
- відповідь «Б» — 1 бал.

Одержана сума визначає вираженість ознаку. Максимальне значення по кожній з ознак складає 20 балів, мінімальне — 5.

Наступним кроком є оцінка вираженості ознак батьківського виховання. Для цього необхідно порівняти одержаний бал за кожною шкалою з тестовими нормами [1, с. 159].

2.3. Психологічний та статичний аналіз результатів констатувального експерименту

Експериментальну вибірку склали 30 сімей: 10 з котрих перебувають в офіційному шлюбі та мають добрі відносини, 10 також перебувають в офіційному шлюбі, але мають суттєві негаразди щодо порозуміння у міжособистісних відносинах знаходячись на межі розлучення, та 10 неповних сімей, де жінка розлучена, та мешкає з дитиною зі своїми батьками. Усі сім'ї мають дітей віком до 3 років. Віковий ценз респондентів 19-59 років, шлюбний стаж — 3,5-12 років.

У даній роботі були використані методики «Вимірювання установок у родині» Ю.Є. Альошиної [1, с. 159], «Методика діагностики батьківського відношення» А.Я. Варга і В.В. Століна [48, с. 364], опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» Е. Шефера і Д. Белла [46, с. 364].

Аналіз результатів дослідження та тексти методик наочно представлені у зведених таблицях результатів, що наведені у Додатках А-В.

Методики направлені на виявлення цінностей родин, батьківського відношення до дитини, а також батьківської ролі до сімейного життя, результат чого впливає на процес виховання, та гармонійний психічний розвиток дитини.

Першим етапом дослідження було з'ясування відмінностей цінностних установок у родинях, та їх вплив на психічний розвиток дитини. Була використана методика «Вимірювання установок у родині». Текст методики наведено у Додатку А. Призначення методики: виявлення відмінностей цінностних установок у родинях.

Зведені дані (установки у родинях) по групі випробовуваних приведені в таблицях в додатку А, для більшої наочності і для легкості аналізу.

Список установок-цінностей проранжирован на підставі розузгодженості між благополучними, конфліктними, та неповними сім'ями.

Отримані результати (10 установок) як самі значущі для благополучної родини зображені на рис. 2.1.

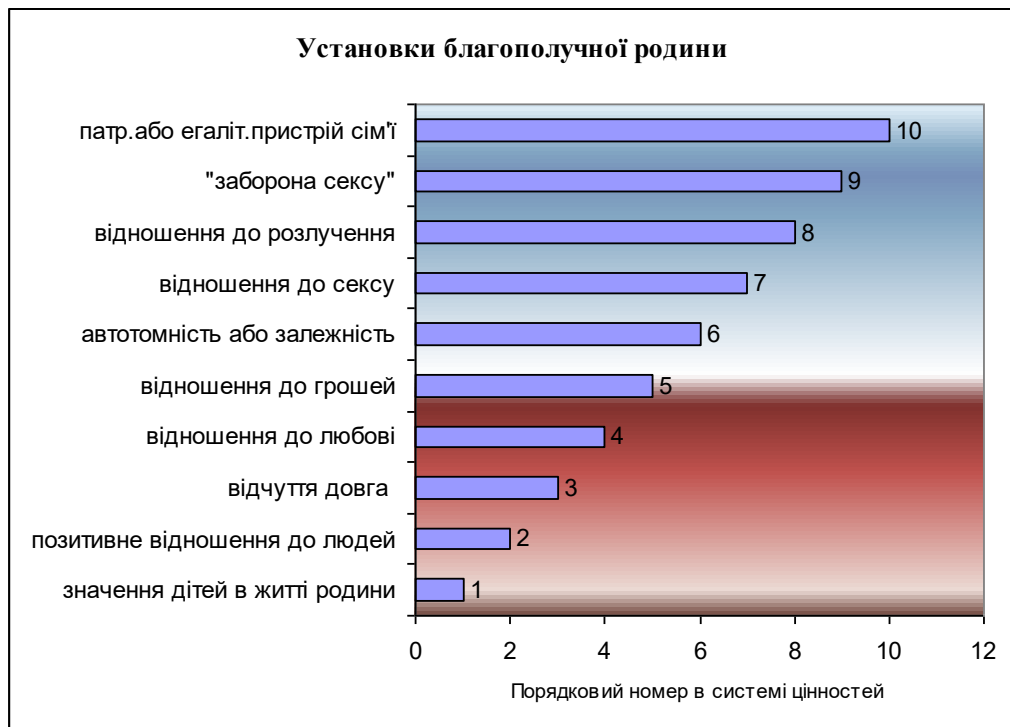

Рис. 2.1. Гістограма результатів дослідження установок благополучної родини

На першому місці благополучні сім'ї ставлять значущість дітей, чим більше бал, тим виразніша орієнтація родини на роль дітей в їх житті. На другому місці позитивне ставлення до людей, що говорить об оптимістичному уявленні респондентів про людей. На третьому, почуття обов'язку, що свідчить об орієнтації респондентів на обов'язок в порівнянні із задоволенням.

Відношення до любові романтичного типу, а точніше, на традиційне уявлення щодо романтичної любові посягає четверте місце. Щодо останніх шкал, цікаво зазначити, що благополучні сім'ї не мають проблеми із «заборонаю сексу», чи хвилювань із приводу розлучення, на відзнаку установок конфліктної родини. Взагалі, усе говорить про те, що дана родина спрямована на позитивний стан, що так важливо при вихованні дитини, що найголовнішим чином впливає на її психічний розвиток, особливо як що дитині від 0-3 років, адже установки батьків — це підсвідомі установки дитини, що надалі у її житті відіграють дуже помітнішу роль [48, с. 369].

Отримані результати (10 установок) як самі значущі для конфліктної родини зображені на рис. 2.2.

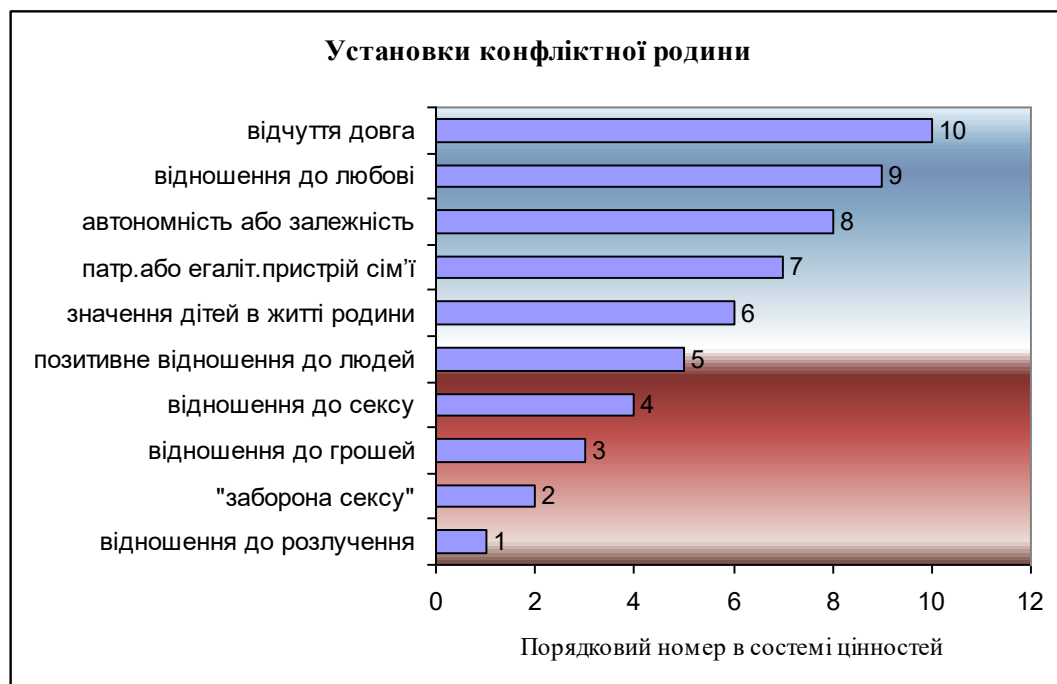

Рис. 2.2. Гістограма результатів дослідження установок конфліктної родини

На першому місці конфліктні сім'ї ставлять значущість до розлучення, що у даному випадку свідчить про явні негаразди між подружніх відносин. На другому — відношення до «заборони сексу», тобто уявлення про заборонену сексуальну тему, що також свідчить про закритість, та відгородженість подружніх стосунків. Що підтверджує також і високий бал по шкалі «значення

сексуальної сфері», адже чим вище бал, тим менш значуща сексуальна сфера сімейного життя. Та найголовніше у даному дослідженні те, що «значення дітей в житті родини» відіграє посередню роль, а «відчуття довга» — взагалі останню. Що й ще раз свідчить про те, що міжособові відносини у конфліктній сім'ї поглинають усю її енергію, увесь вільний час, усе світле і добре. Дитина у такій сім'ї — самотня та безпорадна, якою нерідко ще й маніпулюють за для своєї вигоди.

А також, отримані результати (10 установок) як самі значущі для неповної родини, зображені на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Гістограма результатів дослідження установок неповної родини

По-перше, звернемо увагу на те, що у неповних сім'ях на перших місцях зазначаються «значення дітей» та «відчуття довга», так саме як і у благополучних родин. Цікаве й те, що усі послідовні шкали також дуже схожі на послідовність шкал благополучної родини, окрім більш високого бала по шкалах «відношення до грошей», що пояснюється не дуже легким матеріальним становищем за відсутністю голови родини, та «автономність або залежність», адже жінка після розлучення знаходиться у фазі

психотравматичного синдрому, і як результат прагне до автономності, лякаючись нових стосунків із чоловіками.

Таким чином, можна зробити наступні висновки, у сім'ях з високим рівнем установок по шкалах: значущість дітей, почуття обов'язку, позитивне ставлення до людей (у даному випадку це благополучні та неповні родини) — дитина розвивається полноцініше та гармонічніше зі всіх боків, як психічного так і фізичного, так як родина має в цьому дуже високу зацікавленість, і неважливо повна сім'я чи ні, адже найголовніше що у родині існує щира повага один до одного, сімейний клімат м'який та лагідний, дитина та її розвиток стоїть поперед усього.

Другим етапом дослідження було проведення діагностики переважаючого типу батьківського відношення. У даній роботі було використано методику «Діагностика батьківського відношення» А.Я. Варга, В.В. Століна. Текст методики наведено у додатку Б. Призначення методики: виявити переважаючий тип батьківського відношення.

Зведені дані (переважаючий тип батьківського відношення) по групі випробовуваних приведені в таблицях в Додатку Б, для більшої наочності і для легкості аналізу.

Переважаючий тип батьківського відношення виражений в процентному співвідношенні. Отримані результати за типами батьківського відношення у благополучній родині зображені на рис. 2.4.

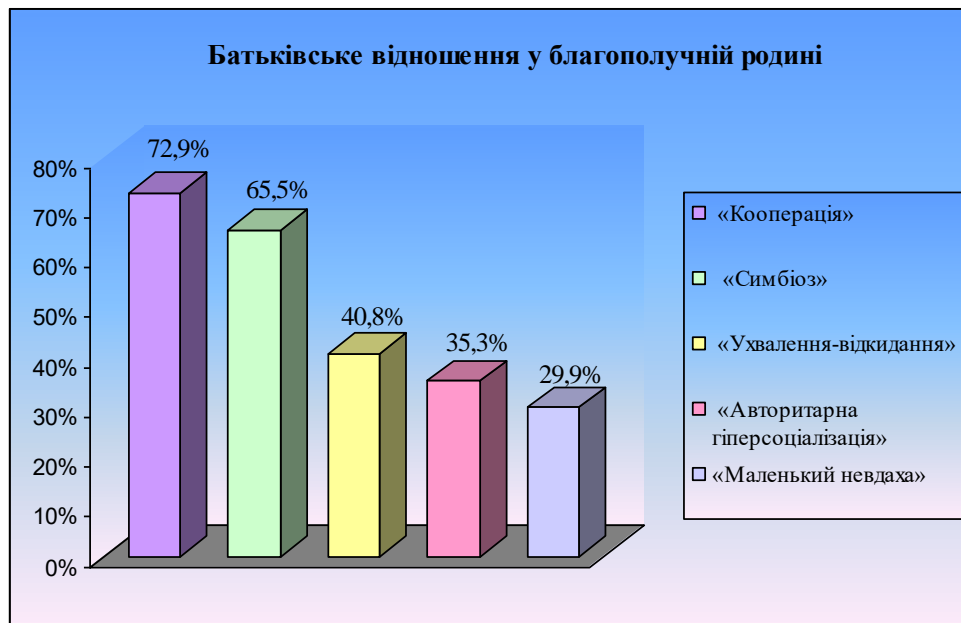

Рис. 2.4. Діаграма виявлення типу батьківського відношення у благополучній родині

Найбільшу процентну кількість а саме 72,9%, респонденти отримали по шкалі «Кооперація», що свідчить про те, що батьки зацікавлені в справах і планах дитини, прагнуть у всьому допомогти дитині, співчують їй. Батьки високо оцінюють інтелектуальні і творчі здібності дитини, переживають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу і самостійність дитини, прагнуть бути з ним на рівних. Батьки довіряють дитині, прагнуть встати на її точку зору в суперечних питаннях. Це найкращий тип батьківського відношення, адже усі його складові так важливі при становленні дитячої психіки, тем паче як що їй до трьох років, адже саме у цей час відбувається становлення її «Я», і тому так необхідна батьківська любов та підтримка.

Далі за процентним співвідношенням йде шкала «Симбіоз» 65.5% — що відображає прагнення батьків до симбіотичних відносин з дитиною. Змістовно ця тенденція описується так: батьки відчувають себе з дитиною єдиним цілим, хочуть по можливості задовольнити всі потреби дитини, захистити її від труднощів і неприємностей життя.

На третьому місці «Ухвалення-відкидання». Шкала відображає інтегральне емоційне відношення до дитини. Зміст одного полюса шкали:

батькам подобається дитина такою, якою вона є; батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй; батьки прагнуть проводити багато часу разом з дитиною, схвалюють її інтереси і плани. 4 та 5 шкали — «Авторитарна гіперсоціалізація» та «Маленький невдаха», у даному випадку за найменшістю кількості набраних балів, свідчить про отсутній у родині авторитаризм. Батьки не вимагають від дитини беззастережної слухняності і дисципліни. Вони не прагнуть нав'язати дитині у всьому свою волю. А навпаки сприймають та у повній мірі розуміють дитину [1, с. 134-136].

Отримані результати за типами батьківського відношення у конфліктній родині зображені на рис. 2.5.

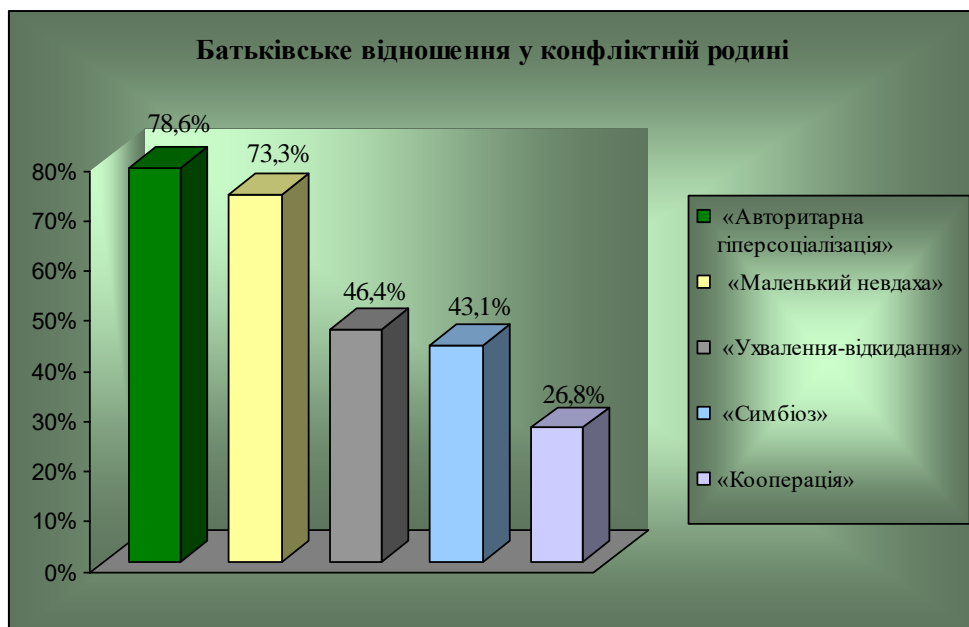

Рис. 2.5. Діаграма виявлення типу батьківського відношення у конфліктній родині

Найбільшу процентну кількість 78.6% респонденти отримали по шкалі «Авторитарна гіперсоціалізація» — що відображає їх контроль за поведінкою дитини. У родині панує неприхований авторитаризм. Батьки вимагають від дитини беззастережної слухняності і дисципліни. Вони прагнуть нав'язати дитині у всьому свою волю. За неслухняність, заважання дитини при

з'ясуванні подружніх відносин, дитина карається, нерозуміючи чому, що негативно впливає на її психічний розвиток.

Далі у процентному співвідношенні шкала — «Маленький невдаха» 73.3%, яка у даному випадку, тобто за високим балом, відображає прагнення приписати дитині особисту і соціальну неспроможність. Батьки бачать дитину молодшою в порівнянні з реальним віком. У зв'язку з цим прагнуть захистити дитину від труднощів життя і строго контролювати її дії.

«Ухвалення-відкидання» на третьому місці. «Симбіоз» та «Кооперація» на останніх, що говорить про нерозуміння дитини, про небажання задовольняти її потреби, про відсутність прагнення у всьому допомагати, іншими словами — повне зациклення подружжя на своїх проблемних відносинах, та ігнорування дитячих [1, с. 139].

Отримані результати за типами батьківського відношення у неповній родині зображені на рис. 2.6.

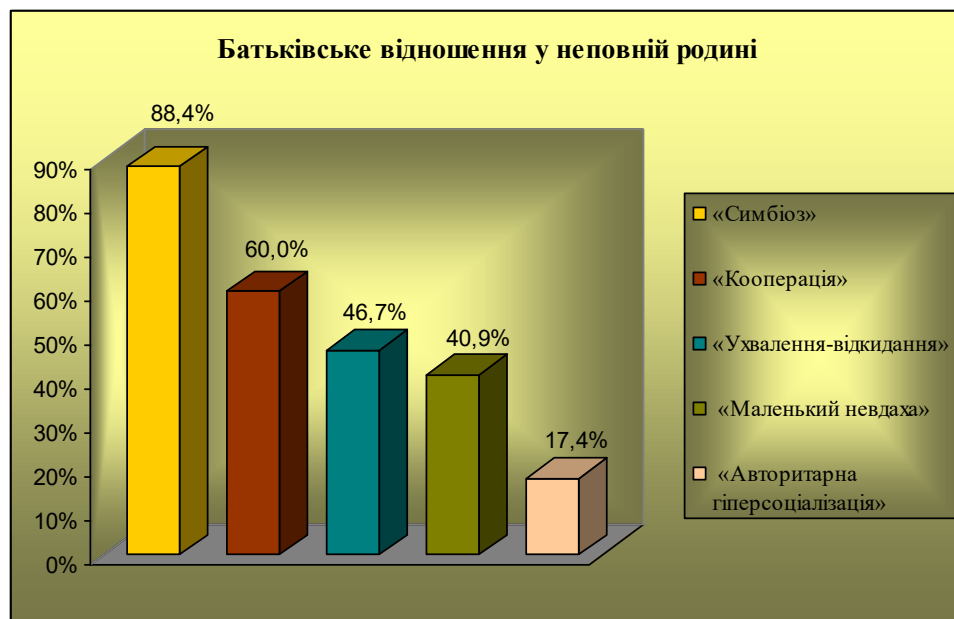

Рис. 2.6. Діаграма виявлення типу батьківського відношення у неповній родині

Дуже цікава інформація була отримана за результатами у неповних родин. А саме те, що, процентні бали дуже схожі по кількості на отримані бали благополучних родин. Так, найбільшу процентну кількість респонденти

отримали по шкалах «Симбіоз» та «Кооперація». Практично тики ж дані отримані у благополучних родин. Тобто ці дві шкали знаходяться на перших двох місцях. Але все ж таки існує невелика різниця, так сума процентів по шкалі «Симбіоз» у благополучних сім'ях дорівнюється 65% і посягає друге місце, а у неповних сім'ях дорівнюється 88.4% і посягає перше. Зрозуміло, що такі дані не випадкові, од же шкала «Симбіоз» — відображає прагнення батьків до симбіотичних відносин з дитиною, а батьки котрі ні так давно розлучились мають підвищене прагнення до цього.

Процентні дані останніх шкал у неповних родин, також дуже нагадують кількість отриманих процентів у благополучних сім'ях.

Третім етапом дослідження було виявлення специфіці внутрісімейних відносин, особливості організації сімейного життя. Опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» призначений для вивчення відношення батьків (перш за все, матерів) до дітей взагалі, а також до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі).

Отримані результати відношення батьків до сімейної ролі у благополучній родині зображені на рис. 2.7.

Рис. 2.7. Гістограма відношення батьків до сімейної ролі у благополучній родині

На перших місцях батьки благополучних родин ставлять розвиток активності дитини, вербалізацію, та прагнення прискорити розвиток дитини. В спілкуванні з дитиною батьки активні, коментують її і свої дії, прагнуть до розуміння дитини. Зміст висловів звичайно носить особову спрямованість: «Ти, мій дорогий!», «Як ти добре розмовляєш!». На останніх, сімейні конфлікти, дратівливість [47, с. 229-231].

За результатами цих даних можна з повною впевненістю стверджувати, що родина є благополучною по усіх аспектах, будь то відношення до дитини, чи подружжя один до одного.

Отримані результати відношення батьків до сімейної ролі у конфліктній родині зображені на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Гістограма відношення батьків до сімейної ролі у конфліктній родині

На перших місцях у конфліктних родинах зазначається дратівливість, залежність від сім'ї, у даному випадку мається на увазі психологічна несамостійність жінки, придушення чоловіком, а також сімейні конфлікти. У матерів зазначається низький рівень психологічної готовності до материнства, під час годування або сповивання вони мало розмовляють, не використовують

«дитячу мову», рідко вживають ласкаві слова. Ці матері не намагаються зацікавити дитину іграшками, використовують формальний обіг: «наївся?», не «виспалася?». Дитину та її розвиток конфліктні сім'ї ставлять на останніх місцях, що дуже прикро, адже саме у цей час дитина найбільш потребує уваги та любові до себе.

Отримані результати відношення батьків до сімейної ролі у неповній родині зображені на рис. 2.9.

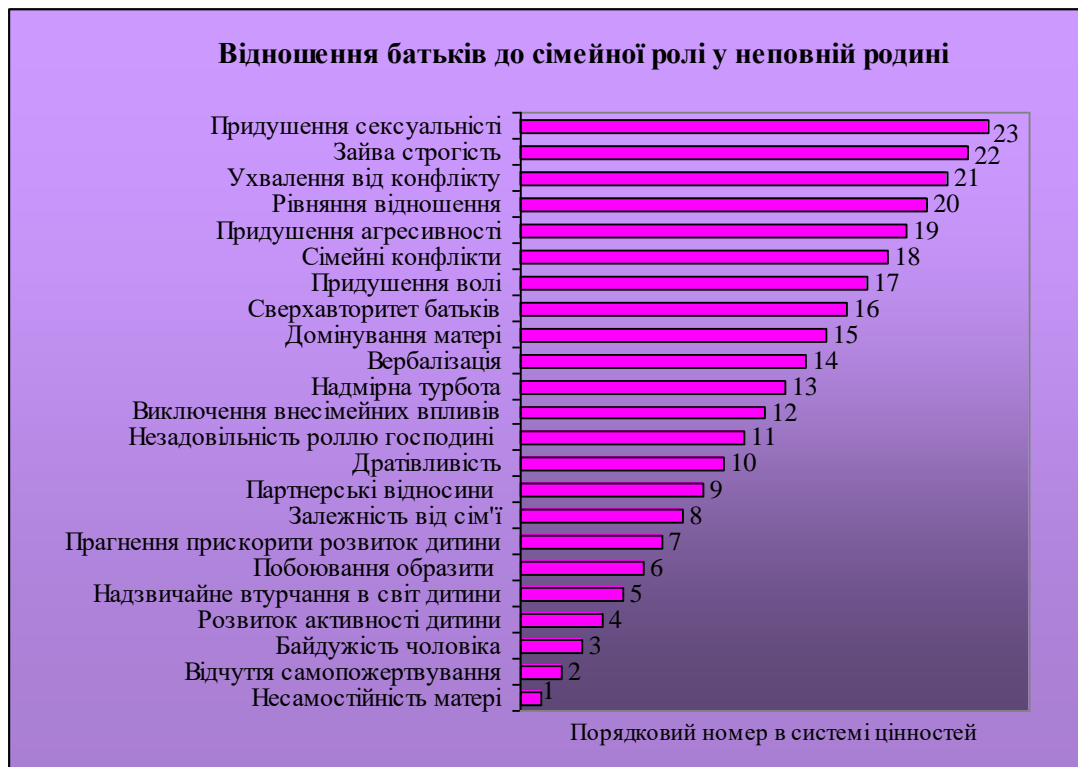

Рис. 2.9. Гістограма відношення батьків до сімейної ролі у неповній родині

Оскільки дана методика призначена для вивчення відношення перш за все саме матерів до дітей, а також до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі), можна зазначити наступне. Результати цієї методики декілька відрізняються з попередніми, а саме, відношення матері до сімейної ролі розкрило цікаву сторону суті проблеми. Так, на перших місцях посягає несамостійність матері, відчуття самопожертвування, байдужість чоловіка (важливо підкреслити, що чим менш минуло часу після розлучення, тим вище зазначався бал по цих шкалах), а вже потім розвиток активності дитини. Іншими словами, дана

методика розкрила стан матері, її пригнічуючи почуття. Але найцікавіше те, що навіть у цьому (тяжкому для матері) випадку розвиток дитини посягає вже четверте місце. Що безумовне має позитивне майбутнє, отже якщо навіть за таких обставин дитина «не покинута», а навпаки, то с часом по загоєнню ран, все стане на належне місце.

2.4. Практичні рекомендації щодо корекції міжособистісних відносин в родині, які впливають на гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3 років

Тренінг гармонійних дитячо-батьківських взаємостосунків.

Психологічний тренінг — один з методів активного навчання і психологічної дії, здійснюваної у взаємодії і направленою у даному випадку на поліпшення дитячо-батьківських взаємостосунків [58, с. 123].

Мета психологічної корекції:

- зміна неадекватності батьківських позицій,
- гармонізація стилю виховання,
- розширення усвідомленості мотивів виховання в сім'ї,
- оптимізація форм батьківської дії в процесі виховання дітей.

Задачі програми:

а) психологічна освіта — дати батькам знання про механізми сімейних систем, показати вплив їх батьківських сімей на актуальну ситуацію в їх власній сім'ї;

б) навчання — дати певну модель побудови взаємостосунків з дітьми і навчити батьків різним навикам міжособистісного спілкування, необхідних для реалізації цієї моделі;

в) переорієнтація — самодослідження батьківських позицій, розвиток багатомірного психологічного бачення дитячо-батьківських і інших

міжособистісних відносин, подолання стереотипів, ригідних патернів поведінки [62, с. 123-125].

Концептуальна основа: ідея співпраці дорослого з дитиною. У програмі використані ідеї А. Адлера, Е. Берна, Т. Гордона, Р. Дрейкурса, Д. Роджерса [62, с. 134].

Організаційні принципи:

а) Комплектування груп. Типовим учасником групи є людина, що належить до категорії людей з середнім доходом і має, принаймні, закінчену середню освіту. Протипоказано включати в групи батьків з психотичними порушеннями особистості. Група звичайно складається з шести — восьми батьків.

б) Тимчасові рамки. Загальна кількість часу, необхідного для досягнення відчутного результату — близько 35 годин роботи. Батьки зустрічаються на 3-4 години кожного тижня протягом десяти тижнів. Такий режим роботи дозволяє застосовувати на практиці одержані знання і коректувати їх в процесі обговорення на подальших заняттях.

в) Основні етапи:

- Підготовчий (мотиваційний) — є груповою консультацією для батьків за наслідками діагностики деформацій дитячо-батьківських взаєностосунків. Знайомство з результатами діагностики і їх психологічною інтерпретацією створює мотивацію, необхідну для ефективного проходження тренінгу.
- Основний (робітник) — структура сесій планується відповідно до прийнятих правил проведення соціально-психологічного тренінгу.
- Завершальний — остання сесія проводиться у вигляді «свята сім'ї», в якому беруть участь всі охочі члени сім'ї.
- Контрольно-закріплюючий — практикується проведення додаткових зустрічей учасників тренінгу з метою спостереження і закріплення одержаних позитивних змін в когнітивній, емоційній і поведінковій сферах.

Заняття 1. Батьківські позиції і стилі взаємодії з дітьми.

Мета: Знайомство учасників один з одним і з правилами групової роботи;

- усвідомлення батьківських установок, диференціація їх на тих, що «заважають» і «допомагають» в процесі взаємодії з дитиною;
- оволодіння розрізнянням его-стану Батьків, Дорослого і Дитини.

Знайомство учасників один з одним. На цьому етапі можливо використовувати як одне, так і всі запропоновані вправи.

Вправа 1. «Самопрезентація». Учасникам роздають картки і олівці для оформлення «візиток». Через деякий час (5-7 хвилин) необхідно пред'явити свою «візитку», розповісти коротко про себе, про свої очікування і побоювання, пов'язані з тренінгом.

Вправа 2. Гра-розминка. Ведучий виходить в центр круга, його стілець прибирають. Називаючи ознаку, володарі якого повинні помінятися місцями, ведучий переслідує мету зайняти місце одного з учасників. Наприклад, необхідно помінятися місцями тим, хто має сина. Поки батьки і матері синів міняються місцями, ведучий намагається зайняти місце одного з них. Що залишився стояти учасник стає ведучим. Звичайно гра проходить дуже весело, сприяє зняттю напруги, створенню сприятливої психологічної атмосфери.

Вправа 3. «Дитина в нас». Кидаючи м'яч, учасники звертаються один до одного з фразою: «Мені здається, в дитинстві ти був (була)...». У відповідь кожен може згодитися чи ні з даною йому характеристикою.

Усвідомлення батьківських установок. Розповідь психолога про суть поняття психологічної установки і її вплив на сприйняття реальності повинна бути максимально простий і ілюстративний.

Вправа 4. «Батьківські установки». Учасників просять закрити очі, зробити декілька глибоких вдихів і повільних, плавних видихів — і на фоні розслабленого стану пригадати свою батьківську сім'ю, своє дитинство. Як реагували батьки на ваші витівки, капризи, провину?

Домашнє завдання.

Батькам пропонується написати твір «Моя дитина» з метою подальшого обговорення його в групі. Ніяких додаткових інструкцій щодо змісту, форми або об'єму твору не дається.

Заняття 2. Базові психологічні цілі дитячої поведінки.

Мета: Знайомство з концепцією Адлера-Дрейкурса про «помилкові цілі» поведінки;

— оволодіння навиками активного слухання;

— усвідомлення неефективних патернів реагування за ситуації, коли дитина переслідує «помилкову мету».

Обговорення домашнього завдання. Батьки зачитують свої твори, при цьому психолог і учасники відзначають загальний емоційний тон оповідання, характерні фрази, що відображають відношення батьків до дитини і т. п.

Вправа 1. «Пам'ятник відчуттю». Це варіант відомої техніки «Скульптор», що є одночасно і вправою розминки, і хорошим введенням в тему. Батьки працюють в парах, один виконує роль «глини», інший — «скульптора». «Скульптори» одержують картки з назвами відчуттів, емоційних станів, «пам'ятники» яким вони повинні без слів «сліпити», використовуючи тіло партнера. На етапі обговорення пропонується батькам відповісти на два додаткові питання: 1) коли ви переживаєте дане почуття по відношенню до своєї дитини? 2) коли, на вашу думку, дитина випробує його по відношенню до вас?

Вправа 2. «Ухвалення відчуттів». Учасники діляться на мікрогрупи по 4-5 чоловік, кожна з яких одержує завдання переформулювати неефективні батьківські відповіді так, щоб були прийняті відчуття дитини. Приводимо зразки завдань і можливі варіанти відповідей:

- «Не смій його бити! Це ж твій брат!» («Ти можеш злитися на брата, але бити його не можна»).
- «Не бійся. Собака тебе не чіпатиме». («Симпатичний пес... Але якщо боїшся – давай, перейдемо на іншу сторону»).

- «Посміхнися. Все не так погано, як тобі здається» («Я б теж турбувався. Але, може, ми разом знайдемо вихід?»).

В процесі обговорення цієї справи батьки знайомляться з поняттям «активного слухання», автором якого є Т. Гордон, американський психолог. Слухати активно — значить уловлювати, що ваша дитина намагається вам сказати насправді, що вона відчуває насправді, і озвучувати ці відчуття своїми словами, офарблюючи свої вислови розумінням і непідробленою турботою (ще один термін, що описує це явище — «емпатія») [58, с. 139].

Заняття 3. Як ми виховуємо своїх дітей.

Мета: Знайомство із змістом і умовами сприятливого проходження основних етапів формування особистості;

— усвідомлення своїх невербальних і вербальних проявів его-стану «Свинський родитель».

Вправа 1. «Довіра». Психолог пропонує учасникам визначити ступінь їх довіри один одному: «Наскільки ми можемо відкритися, довіритися один одному і новому досвіду?». Один з учасників встає на піднесення (це може бути стійкий стілець або стіл), з якого йому належить впасти із закритими очима на руки інших. Вправа звичайно викликає сильні емоційні реакції. Тому головне тут — грамотно провести аналіз відчуттів.

Основні етапи розвитку особистості дитини. Лекція психолога вирішує задачу психологічної освіти батьків, надання ним інформації про зміст етапів розвитку особистості по Е. Еріксону, необхідних умовах їх сприятливого проходження. Можливе розширення цієї теми за рахунок розповіді про розвиток плоду, матриці (по Ст. Грофу), іншу психологічну інформацію. Підносити цю інформацію

необхідно з максимальною коректністю, враховуючи рівень особового розвитку і актуального стану батьків.

Вправа 2. «Свинський родитель». Батькам пропонується використовувати дані їм на картках вербальні і невербальні реакції в імпровізованому обігу до уявної дитини. Приводимо зміст карток:

- зморшки на лобі
- витягнутий палець
- похитування головою
- «страхитливий» погляд
- руки на грудях;
- зітхання;
- «Я б ніколи в житті...»;
- «Якби я був(була) на твоєму місці...»;

Вправа 3. «Малюємо Свинських батьків». Мікрогрупи, що складаються з 3-4-х людина одержують листи паперу, фарби — і завдання зобразити «Свина», не переговорюючись один з одним.

Психолог розповідає про засоби, якими внутрішній «Свин» заважає гармонійним взаємостосункам з дитиною: негативної мотивації; гіперопіці; підвищеної вимогливості; неповазі; вседозволеності, відсутності чітких меж дозволеної поведінки.

Заняття 4. Підвищення самоповаги дітей.

- Мета: Знайомство з концепцією ефективного і неефективного схвалення, поняттям неформального спілкування;
- оволодіння навикам підтримки, закріплення навиків активного слухання;
 - усвідомлення ролі дитини в сімейній структурі.

Вправа 1. «Свято хвальків». Протягом хвилини необхідно назвати якомога більше позитивних ефектів для групи від своєї участі в її роботі. Контекст змагання цієї вправи дозволяє батькам розкріпачитися, творчо підійти до пошуку все нових своїх внесків в груповий процес.

Способи підвищення самоповаги дітей. Зауваження і спілкування без слів допомагають дітям бути задоволеними собою — або відчувати себе невдахами. Діти інстинктивно відчують, коли батьки вірять в їх здібності і таланти, довіряють і поважають їх відчуття власної гідності, коли навіть помилки дітей не лякають і не турбують батьків, оскільки розглядаються як необхідний життєвий досвід.

Вправа 2. «Мозковий штурм». Перед батьками ставиться задача знайти якомога більше різних способів повірити в сили дитини самому і дати їй це відчути. Ухвалюються найреальніші, нестандартні рішення. Важливо

стимулювати творчість, здатність поглянути на проблему і свою дитину по-новому.

Вправа 3. «Похвала і підтримка». Батьки працюють в парах. Протягом 5-7 хвилин кожній парі необхідно придумати приклади по наступній схемі:

Ситуація — Похвала — Підтримка.

Підведення підсумків заняття. «Підтримка».

Домашнє завдання.

- 1) Проведення сімейної ради з приводу планів на вихідний день.
- 2) Скласти список проблем у взаєностосунках з дитиною.

Заняття 5. Права особистості батьків.

Мета: Знайомство з поняттям психологічних прав особистості;
— усвідомлення необхідності встановлення рівноправних взаєностосунків з дитиною.

Вправа 1. «Парне присідання». Батьки працюють в парах: необхідно стати один до одного спиною, спершись ліктем об партнера так, щоб і одному, і іншому було достатньо зручно. Потім без допомоги рук пари повинні сісти і встати, що можливо зробити тільки при рівномірному розподілі навантаження між учасниками взаємодії.

Вправа 2. «Про кого я піклуюся». Необхідно скласти список людей, про яких кожен учасник піклується на даному етапі свого життя. Як правило, люди забувають внести в цей список себе, на що і покликана звернути увагу дана вправа.

Вправа 3. «Ваги обов'язків». Пропонується скласти два списки: перший — «Мої обов'язки по відношенню до дитини»; другий — «Обов'язки дитини по відношенню до мене». Зіставлення, «зважування» цих списків дає привід для обговорення ступеня справедливості ситуації, що склалася.

Вправа 4. «Мозковий штурм». Група ділиться на дві команди, кожна з яких повинна протягом певного часу привести якомога більше аргументів на користь тези: «Піклуючись про себе, ми піклуємося про свою сім'ю».

Вправу 5. «Поклопочися про свою внутрішню дитину». Ця вправа в техніці психосинтеза проводиться на фоні розслабленого стану.

Способи поклопотатися про самого себе.

Вправа 6. «Лавина». Ця вправа описана в книзі Ф. Зімбардо: «Уявіть, що ваш будинок занесло снігом під час вихідних, ви не можете ні вибратися, ні зв'язатися з ким-небудь, ні одержати допомогу раніше понеділка. Ви зовсім одні, у вас немає ніяких обов'язків, ніякої домашньої роботи. Придумайте, як ви використовуєте цю критичну ситуацію, щоб створити собі веселе проведення часу. У вас є хороша їжа, вино, музика, книги, ігри, гаряча вода, ручка і папір, але немає телевізора і радіо». Після того, як робота завершена, учасникам пропонується здійснити ці плани в найближчий вихідний: «Чи варто чекати, коли ваш будинок занесе снігом?».

Заняття 6. Батьківський практикум.

Мета: Відробіток комплексного застосування досвіду, одержаного в тренінгу, для вирішення конкретних педагогічних задач;
— підведення підсумків роботи групи, усвідомлення позитивних змін у сфері дитячо-батьківських взаєностосунків.

Психологічна розминка. На підсумковому занятті виникає необхідність в спеціально організованій процедурі отримання психологом і учасниками «зворотного зв'язку» від групи. Вправа для розминки може допомогти в рішенні цієї задачі.

Вправа 1. «Парадоксальна соціометрія». На листі паперу розташовані по колу імена всіх членів групи. Учасники по черзі проводять від свого імені стрілку до імені того учасника, який їм більше за всіх подобається, вимовляючи при цьому таку фразу: «Я тебе люблю, але мені не подобається, що ти...».

Домашнє завдання.

- 1) Написати твір «Моя дитина».
- 2) Підготувати спільно з дитиною концертний номер для Свята Сім'ї.

Заняття 7. Свято Сім'ї.

Мета: Відробіток навиків співпраці і рівноправних взаємостосунків з дитиною;

— закріплення позитивного досвіду неформального спілкування;

— створення атмосфери взаєморозуміння і довіри між членами сім'ї і тренінгової групи.

Урочисте вручення дипломів про успішне проходження тренінгу. Цей ритуал переслідує мету не стільки видачі яких-небудь документів, скільки створення атмосфери свята і закріплення відчуття успішності батьків. Традиційно діти, що прийшли на свято, одержують від групи наперед приготовані подарунки, сувеніри, символізуючи добрі і відкриті взаємостосунки, любов.

Психологічні ігри і вправи. Застосування конкретних методик з метою об'єднання дітей і батьків, отримання ними досвіду співпраці залежить від особистих і професійних переваг психолога. Рекомендується використати техніку ігрової і арт-терапії, приведені в Р. Шерманом і Н.Фредманом. Вибір методик також залежить від віку і кількості дітей, інших членів сім'ї, що прийшли на свято [58, с. 159].

Святковий концерт. Сім'ї представляють концертні номери, підготовлені ними для свята. Часто це виявляється першим досвідом батьків у сфері подібної співпраці з дітьми.

Ритуал завершення свята. Застосовується наступна процедура: всі учасники свята сідають в круг, передають один одному засвічену свічку і говорять про те, як вони уявляють собі щасливу родину [58, с. 166-168].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Дана робота має практичну значущість, оскільки результати проведеного дослідження можуть представляти інтерес для психологів що працюють з сім'ями, психологів дитячих установ, педагогів, батьків.

Розглянута одна з самих складних на сьогодні та не розв'язаних проблем в психології — проблема конфліктних і неповних сімей, а також була представлена програма тренінгу гармонійних дитячо-батьківських взаємостосунків.

У якій же з сімей, дитина все-таки має шанс на гармонійний психічний розвиток? Проведене дослідження показало-що, благополучні сім'ї, з хорошим сімейним кліматом, взаєморозумінням між всіма членами сім'ї, з любов'ю і пошаною подружжя один до одного — дитина безумовно розвивається найбільш гармонічно як психічно так і фізично. Оскільки, дитині приділяється багато часу, батьки зацікавлені в її розвитку, і судячи за наслідками трьох проведених методик і бесіди з ними — володіють безумовною любов'ю до свого малюка. Далі хотілось би промайнути конфліктну сім'ю і одразу перейти до неповної, отже результати благополучної і неповної сімей дуже схожі між собою. У неповних сім'ях хоча і є деякі певні проблеми, все ж таки виразно видна також любов до дитини, небайдужість родини до дитини.

І на скільки б не було важко матері ростити дитину без чоловіка, для психічного розвитку малюка така ситуація безумовно набагато краща, тому що саме негативне що може посприяти різним відхиленням в психіки дитини — це постійна напружена атмосфера, скандали, крики, плач матері, а саме жахливе —байдужість до дитини, не рідко перехідна в жорстокий обіг, хай навіть і не навмисний, що зустрічається у конфліктних родин. От же дитина, що зростає у кліматі внутрісімейних конфліктів, випробовує тривогу, невпевненість в цінності власного Я; а це нерідко породжує ворожість і недовіру до всіх людей. Для такої дитини великий ризик в майбутньому

заспати чималі труднощі у встановленні дружніх відносин з однолітками, в створенні своєї сім'ї; не виключена і пряма «трансляція» батьківських конфліктів у власну сім'ю.

Психологи найчастіше зазначають у конфліктних сім'ях тип неправильного виховання — бездоглядність, безконтрольність, коли батьки надмірно зайняті своїми справами проблемами і не надають належної уваги дітям. Ігнорування що панує у конфліктних родинах також є чинником виникнення синдрому неповноцінності зростання, при якому діти є виснаженими і маленькими, виглядають хворобливими, не здатні належним чином переварювати їжу. Синдром неповноцінності розвитку психіки є недолік любові і уваги, зокрема відсутність або погана якість прихильності. Часто в соціальному оточенні таких дітей спостерігаються проблеми. Така дитина нерідко довго залишається млявою і відчуженою. Вона часто уникає контакту очей, вступившись в одну крапку, відвертаючись, закриваючи обличчя або очі. Крім того, такі діти нерідко демонструють і затримки загального розвитку.

Так, фахівці у області психоаналізу вивчаючи проблеми впливу конфліктних і неповних родин на дитину, раніше затверджуючи необхідність наявності батька будь-якими засобами, зараз пришли до висновку, що конфлікт в сім'ї носить найбільш вибухонебезпечний характер за для подальшого життя дитини. Їх концепція про неспроможність дитини з неповної сім'ї в майбутньому, про можливість не тільки невміння вірно підібрати, а і надалі жити з партнером протилежної статі, а як слідство самотність і не щасливе неповноцінне життя — знаходяться на даному етапі в режимі переосмислення. Оскільки досліді останніх років показали наступне, дитина з неповної сім'ї безумовно має проблеми з ідентифікацією себе в сімейній ролі, і від цього дійсно можливо буде мати проблеми в особистому житті.

Як ремарку до вище сказаного хочеться привести наступний приклад: Антуан де-Сент Екзюпері будучи не тільки відомим письменником, але і

військовим льотчиком, нерідко висловлювався про те, що він декілька разів міг загинути, якби в найважчих ситуаціях де життя знаходилося під питанням, не згадував би своє щасливе дитинство і улюблену бабусю, яка дорече, виростила його одна. Ці спогади зігрівали йому душу і наповнювали життєвою енергією.

Чого на жаль ніяк не можна сказати про дитину з конфліктної родини. Вона настільки пригнічена психічно, а часто і фізично, що будувати подальші відносини з соціумом у неї може просто не знайтися сил. І навіть її бажань і фантазій з приводу того, що вона бачила як будувати відносини неправильно (мається на увазі її власна родина), і сама тепер зможе побудувати правильно, залишаються не більше ніж фантазіями. Оскільки при всьому бажанні іншої побудови сімейних відносин, там де потрібне терпіння, розуміння, любов, у неї може не вистачити внутрішнього психологічного запасу. Саме елементарне, але найнеобхідніше — любити і приймати любов, їй часто непосильне, оскільки вона майже не відчувала любові, і її любов навряд чи була побачена і прийнята, оскільки конфлікт батьків забирав левову частку всіх позитивних емоцій.

Зрозуміло, що в таких умовах дитина не зможе не тільки гармонічно психічно розвиватися, але і уникнути всіляких психосоматичних відхилень. Ряд досліджень з цього приводу також показали, що багато батьків, що погано піклуються про своїх дітей або жорстоко поведуться з ними, мали аналогічний негативний досвід в ранньому дитинстві, тобто за ними погано наглядали або поводитися жорстоко.

Отже, діти дуже сприйнятливі до емоційного стану батьків. Вони дуже чутливі і коли один з батьків нещасний і страждає, також саме страждає і дитина.

ВИСНОВКИ

1. Проблема впливу міжособистісних відносин на гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3-х років розглядалася в працях вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як Ю.Є. Альошина, Л.Ф. Бурлачук, Д. Бокум, Л.С. Виготський, Т.Ф. Велент, В.М. Дружинін, Т.О. Зінкевіч-Куземкіна, Г. Крайг, Я. Корчак, С.Д. Максименко, Н. І. Олефірович, З. Фройд, Г. Фройд, та ін.

У психології основними чинниками впливу міжособистісних відносин на гармонійний психічний розвиток дитини від 0 до 3-х років виділяють наступні:

- Безумовна любов до дитини.
- Позитивний образ думок сім'ї.
- Взаєморозуміння любов, та повага подружжя один до одного.

2. Саме в ранньому віці закладається весь необхідний фундамент за для подальшого життя дитини. І відповідно те, наскільки цей розвиток був гармонійним, наскільки він протікав в комфортному емоційному сімейному кліматі, на скільки він був насичен любов'ю і турботою — відобразиться на подальшому розвитку дитини, а головне така дитина матиме все необхідне що б стати гармонійною цілісною особистістю в дорослому віці.

Тому дана проблема є актуальною і гідною усестороннього розгляду.

Підвівши підсумки питання впливу міжособистісних відносин на гармонійний розвиток психіки дитини слід ще раз підкреслити, що найголовнішим є забезпечення міцної та надійної основи для встановлення глибоких і щирих емоційних уз любові, зв'язуючи батьків і дітей.

У цьому, суть проблеми. Якщо в основі взаємодії і взаємостосунків батьків і дитини не лежить любов, все інше (дисципліна, відносини з однолітками, її успіхи) покоїться тоді на фальшивому і хиткому фундаменті, що чревате всілякими ускладненнями. У складному сучасному світі ростити і виховувати дітей дуже важко. Тиск і навантаження на сім'ю настільки різко

посилюються з кожним днем, що не мудроване прийти в замішання і смуток. Зростання числа розлучень, економічні кризи, погіршення якості навчання, втрата довіри до лідерів країни — все це позбавляє емоційної рівноваги. І оскільки батьки стають все більш виснаженими фізично, емоційно і духовно, їм набагато важче гідно виховувати своїх дітей. На дитину падає ледова частка тяжкості від цих навантажень. У сучасному суспільстві в найтяжчому положенні опиняються саме діти, а їм більше всього на світі необхідна любов. Хоча любов і переповнює серце майже кожного батька, задача полягає в тому, як виразити цю любов. І не дивлячись на всі складнощі сучасного життя, цьому можна навчити тих батьків, які щиро хочуть дати своїм дітям все необхідне для повноцінного життя. Враховуючи, як мало часу насправді постійно зайняті дорослі можуть приділяти своїм дітям, всім батькам у край важливо знати, як насправді любити своїх дітей і уміти виражати цю любов постійно.

Головне пам'ятати — недолік любові і уваги до дитини з боку батьків, може привести до виникнення синдрому неповноцінності зростання.

3. Під час проведення експерименту використано методики «Вимірювання установок у родині» Ю.Є. Альшиної, «Методика діагностики батьківського відношення» А.Я. Варга і В.В. Століна, опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» Е. Шефера і Д. Белла.

Експериментальну вибірку склали 30 сімей: 10 з котрих перебувають в офіційному шлюбі, та мають добрі відносини, 10 також перебувають в офіційному шлюбі, але мають суттєві негаразди щодо порозуміння у міжособистісних відносинах знаходячись на межі розлучення, та 10 неповних сімей, де жінка розлучена, та мешкає з дитиною зі своїми батьками. Усі сім'ї мають дітей віком до 3 років.

Після проведеного психологічного дослідження можна відзначити, що гармонійний психічний розвиток дитина має у благополучних сім'ях. Результати по всіх методиках свідчать про те, що батьки зацікавлені в гармонійному психічному розвитку дитини, прагнуть у всьому прийняти та зрозуміти дитину. Батьки високо оцінюють інтелектуальні і творчі здібності дитини, переживають

почуття гордості за неї. У конфліктних же сім'ях картина зовсім гнітюча, дитина і її розвиток знаходяться на другорядній позиції, на першому ж плані виступає міжособистісний конфлікт подружніх відносин.

4. У роботі представлена психологічна процедура профілактики гармонійних дитячо-батьківських взаємовідносин. У програмі використані ідеї А. Адлера, Е. Берна, Т. Гордона, Р. Дрейкурса, Д. Роджерса.

Запропонована програма тренінгу направлена на:

- зміну неадекватності батьківських позицій,
- гармонізацію стилю виховання,
- розширення усвідомленості мотивів виховання в сім'ї,
- оптимізацію форм батьківської дії в процесі виховання дітей.

Спільна робота сімейної пари під час тренінгу значно поліпшує взаємовідносини, розуміння один одного в парі, саму дитину, і взагалі погляд на сумісне життя і сімейні ролі.

Таким чином, дана психологічна процедура та отримані результати дослідження може бути використані психологами, соціальними працівниками задля психологічної допомоги родині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрушак О. С. Смысл життя та проблема самоактуалізації особистості / О. С. Андрушак // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 34. – С. 62–70.
2. Білинська Р. Є. Вплив Я-концепції на поведінку в конфліктній ситуації / Р. Є. Білинська, Л. П. Чумакова // Актуальні проблеми практичної психології в системі освіти : Зб. наук. праць. – Херсон : Персей, 2003. – С. 33–35.
3. Бондаренко О. Ф. Метапсихологічний контекст психологічної допомоги / О. Ф. Бондаренко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4. – С. 4–12.
4. Боришевський М. Й. Психологічні детермінанти особистісної саморегуляції поведінки / М. Й. Боришевський // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні. 1992-2002 : Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Х. : ОВС, 2002. – Ч. 1. – С. 516–527.
5. Бохонкова Ю.О. Аналіз матримоніальних уявлень як чинника суб'єктивного благополуччя молодих людей у шлюбі / Ю. О. Бохонкова, О. П. Носко // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. – № 1 (30). – С. 249 – 255.
6. Бочелюк В. Й. Моделювання соціально-психологічних систем: теоретико-прикладний аспект : монографія / Під ред. В. Й. Бочелюка. – [2-е вид. перероб. і доп.]. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2013. – 363 с.
7. Бочелюк В. Й. Психологічні особливості прогнозування поведінки особистості / В. Й. Бочелюк // Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. - Серія «Психологія». – Вип. 38. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2011. – С. 17 – 25.

8. Боярин Л. В. Аналіз психотерапевтичної практики вітчизняних та зарубіжних науковців щодо соціально-психологічної дезадаптації подружжя/ Л. В. Боярин // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2014. – № 1(33). – С. 98 – 103.
9. Боярин Л. В. Модель життєвого циклу неповної сім'ї / Л. В. Боярин // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2014. – № 2(34). – С. 76 – 82.
10. Вівчарик Т. П. Психологічні механізми самореалізації жінки (на прикладі жіночої молоді, включеної у творчу професійну діяльність) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Т. П. Вівчарик. – К., 2000. – 20 с.
11. Вікова психологія: збірник вибраних текстів лекцій [Текст]. – Дрогобич, 2006. – 252 с.
12. Говорун Т. В. Шлюбно-сімейна звичаєвість українців / Т. В. Говорун // Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. – Вип. 6. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – С. 92–100.
13. Діденко О. І. Психологічний портрет особи: досвід та проблеми / О. І. Діденко // Теоретичні і прикладні проблеми психол. : Зб. наук. праць СХУ ім. В. Даля. – Луганськ : СХУ ім. В. Даля, 2004. – № 2 (7). – С. 23–28.
14. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: [навч. посібн.]. / Т.В.Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.
15. Завацький Ю. А. Актуальні питання суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбних стосунках / Ю. А. Завацький // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2015. – № 2 (37). – С. 165 – 171.
16. Емоційний розвиток дитини / Упоряд. С.Максименко та ін. – К.: Мікрос–СВС, 2003. – 112 с.

17. Завацький Ю. А. Вивчення соціально-психологічних складових суб'єктивного благополуччя членів подружжя / Ю. А. Завацький // Матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм», 23-24 січ. 2015 р., м. Сєверодонецьк. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля – С. 69 – 73.

18. Заханевич В. Соціально-психологічний тренінг як складова соціальної роботи з різними категоріями населення / В. Занахевич // Наук. вісник ун-ту «Львівський Ставропігійон» : Серія психолого-педагогічна. – Львів : Вид-во ун-ту «Львівський Ставропігійон», 2005. – Вип. II. – С. 31–39.

19. Злобіна О. Г. Особистість як суб'єкт соціальних змін / О. Г. Злобіна. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – 400 с.

20. Калениченко Р. А. Детермінанти сприятливого психологічного клімату у сім'ї / Р. А. Калениченко // Проблеми заг. та пед. психол. : Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2001. – Т. III. – Ч. 3. – С. 85–87.

21. Камінська О. В. Психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя молоді у шлюбі / О. В. Камінська // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2013. – № 2 (31). – С. 133 – 140.

22. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу: автореф. дис. ...к. психол. наук : 19.00.05 / Ольга Яківна Кляпець. – К., 2004. – 21 с.

23. Кокун О. М. Аналіз поняття адаптаційних можливостей людини / О. М. Кокун // Проблеми заг. та пед. психол. : Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К. : Гнозіс, 2002. – Т. IV. – Ч. 5. – С. 137–140.

24. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.

25. Кологривова Е. І. Функції особистісних прагнень в переживанні молодою людиною суб'єктивного благополуччя: автореф. дис. ...к. психол. наук : 19.00.05 / Емма Ігорівна Кологривова. – К., 2008. – 20 с.
26. Кочерга О. Психофізіологія раннього дитинства. — К.: Вид. дім “Шкільний світ”: Вид. Л. Галіцина. — 2006. — 120 с. — (Б-ка “Шкіл. світу”).
27. Крайнюк В. М. Сімейне благополуччя як умова психічного здоров'я особистості / В.М. Крайнюк // Проблеми заг. та пед. психол. : Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2001. – Т. III. – Ч. 3. – С. 110–114.
28. Кривоніс Т.Г. Теорія і практика особистісної психотерапії / Т.Г. Кривоніс. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – 280 с.
29. Лазуренко О. О. Історія вивчення, сучасний стан та актуальність проблеми емоцій і емоційності у психологічній науці / О. О. Лазуренко // Наукові записки Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 34. – С. 24–35.
30. Лактіонов О. М. Екологічне підґрунтя соціалізації особистості / О. М. Лактіонов, Н. П. Крейдун // Актуальні проблеми психол. : Зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2005. – Т. 7. – Вип. 5. – Ч. 1. – С. 320–329.
31. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Люблінська Г. О. – К.: Вища школа, 1974. – 356 с.
32. Мілютіна К.Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія / К.Л. Мілютіна. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. – 298 с.
33. МОЗ України. Підготовка сім'ї до народження дитини в Україні. Навчальний посібник. — “Сім'я від А до Я”. — К. — 2006. — 160 с.
34. Мороз Л. І. Психологічний тренінг: до питання надійності та валідності психотехнічних вправ / Л. І. Мороз // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 8. – С. 52–58.

35. Павелків Р. В. Дитяча психологія: Навч. посіб. / Павелків Р. В., Цигипало О. П. – К.: Академ-видав, 2008. – 432 с.
36. Пілецька Л. С. Гармонія і дисгармонія особистості в контексті соціально-психологічного простору / Л. С. Пілецька // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – № 3 (35). – С. 317 – 324.
37. Пілецька Л. С. Матримоніальні уявлення як чинник суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбі : монографія / Л.С. Пілецька, О.П. Носко. – К. : Прінт Квік, 2015. – 216 с.
38. Пілецька Л. С. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах шлюбу / Л. С. Пілецька // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 3(38). – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 6 – 14.
39. Посібник для батьків / І.В. Братусь, І.О. Зоріна, Н.В. Кошечко, Р. О. Моїсеєнко, О.Л. Нагула, О.Л. Шлемкевич, За заг. ред., І. В. Братусь, Р. О. Моїсеєнко, О.Л. Шлемкевич, . — К.: ВД “Калита”, 2007. – 154 с.
40. Програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко». Наук. Керівник. Кононко О.Л. - К.: КОБЗА, 2004. - 191с.
41. Приходько Ю. О. Дитяча психологія: Нариси становлення та розвитку. – К.: Міленіум, 2003. – 192 с.
42. Разом до гармонії: розвиток дитини раннього віку. Методичний посібник / Авт.— упорядн.: І. В. Братусь, Н. В. Кошечко, О. Л. Нагула; За заг. ред. І. Д. Звереві. — К.: Кобза, 2004. — 160с.
43. Раннє дитинство: стан, проблеми, перспективи розвитку/ Денисюк О.М., Бленька Г.В. та ін. — К.: Держ. Інст. Проблем та молоді, 2003. — 116 с.
44. Розвиток дитини та догляд за нею від народження до трьох років. Рекомендації провідних фахівців / упор. В.В. Фадєєва. — Тернопіль

:Навчальна книга – Богдан, 2012. — 264 с. — (Практичні поради молодій мамі).

45. Савчин М.В. Вікова психологія: [2-ге вид., доп., перероб.] / М.В.Савчин, Л.П.Василенко. – К.: Академвидав, 2011. – 384 с.

46. Савіна Л.П. Пальчикова гімнастика для розвитку мовлення дошкільнят: Посіб. для батьків і педагогів. — К.: Школа, 2001. — 47 с.

47. Терлецька Л.Г. Психологія дитинства: [практикум] / Л.Г.Терлецька. – К.: Главник, 2006. – 144 с.

48. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

49. Цвек Д. Малятам і батькам.: Л.: Вид-во Старого Лева, 2002. — 139 с.

50. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція / І. М. Цимбалюк. – К. : ВД Професіонал, 2005. – 656 с.

51. Шкіряк-Нижник З.А., Іркіна Т.К., Голубов О.П., Шерстюк О.М. Посібник для батьків щодо підготовки до народження, пологів та догляду за дитиною/ Розроблений та виданий за сприяння Джон Сноу Інк., проект “Здоров’я матері та дитини” та ЮНІСЕФ. — К., 2005. — 23 с.

52. Ackerman N. M. The Strength of Family Therapy: Selected papers / N. M. Ackerman / Eds. D. Block, R. Simon / Ackerman Institute for Family Therapy. – N.-Y. : Brunner ; Mazel publishers, 1982. – P. 153 – 158.

53. Allport G. W. Pattern and growth in personality / G. W. Allport. – N.-Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1964. – 593 p.

54. Ben David G. Social Factors in the Origins of a New Science: Case of Psychology / David G. Ben, R. Collins // American Sociological Review. – №4. – 1966. – P. 451 – 465.

55. Bosma H.A. Coping and Self-Concept in Adolescence / H.A. Bosma, A.E. Jackson. – Berlin : Springer-Verlag, 1990. – 270 p.

56. Bowen M. A. Psychological Formulation of Schizophrenia / M. A. Bowen // *Family Systems : A Journal of Natural Systems Thinking in Psychiatry and the Sciences*. – 1995. – № 2. – P. 17–47.
57. Bradburn N. The Structure of Psychological Well-Being / N. Bradburn. –Chicago : Aldine Pub. Co., 1969. – 320 p.
58. Diener E. Factors predicting the subjective well-being of nations / E. Diener, M. Diener, C. Diener // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1995. – P. 64 – 69.
59. Diener E. Subjective well-being / E. Diener // *Psychological Bulletin*, 1984. –95. – P. 542 – 575.
60. Forgas J. P. Cross-national differences in attributions of wealth and economic success / J. P. Forgas, A. Furnham, D. Frey // *Journal of Social Psychology*, 1988. – V.129 (3) – P. 643 – 657.
61. Money J. Man and woman. Boy and girl / J. Money, A. A. Enrhard. – Boston, 1972. – 311 p.
62. Nichols M. P. Family Therapy. Concepts and Methods / M. P. Nichols. – N.-Y. : Gardner Press inc., 1984. – P. 148 – 170.
63. Tajfel H. The social identity theory of intergroup behavior / H. Tajfel, J. Turner. – Chicago, 1986. – P. 7 – 24.

ТЕСТ ВИМІРЮВАННЯ УСТАНОВОК У СІМ'І. Ю.Є. АЛЬОШИНОЇ

Вимірювати ефективність консультування можна, використовуючи адекватно підібрані шкали установок, пропонуючи їх клієнтові на початку і в кінці психологічної роботи з ним. Звичайно, тут виникає ще одна проблема — які саме шкали установок повинні бути запропоновані, щоб однозначно реєструвати цей ефект. Її конкретне рішення визначається цілями і завданнями консультативної дії.

Зручність використання настановних шкал в емпіричних дослідженнях визначається перш за все швидкістю проведення цієї методики і певною легкістю її створення: щоб визначити установку людини на що-небудь, досить запропонувати йому оцінити 4-6 думок щодо цього предмету або явища дійсності. Безумовно, думки повинні бути правильно підібрані і перевірені, але, щоб зробити це, немає необхідності удаватися до яких-небудь складних і трудомістких процедур аналізу і обчислення.

В принципі створити шкалу установок можна на будь-який предмет або явище, якщо вони однозначно позначаються якими-небудь категоріями мови. При створенні запропонованих тут шкал установок ми керувалися уявленнями про те, які аттїтуди людину можуть надавати найбільш сильний вплив на його внутрісімейні відносини, і думкою експертів із цього приводу.

Методика є 40 думками, що виражають ту або іншу позицію по десяти різним, значущим для людей, сферам:

- 1) відношення до людей;
- 2) альтернатива між відчуттям довга і задоволенням;
- 3) відношення до дітей;
- 4) відношення, до автономності або залежності подружжя;
- 5) відношення до розлучення;
- 6) відношення до любові романтичного типу;

Продовження Додатку А

- 7) оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті;
- 8) відношення до «забороненої сексу»;
- 9) відношення до патріархального або егалітарного пристрою сім'ї;
- 10) відношення до грошей.

Респонденти повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним з тверджень. До опитувальника пропонується наступна інструкція: «Просимо оцінити ступінь Вашої згоди з пропонованими нижче думками, що виражають ту або іншу позицію людини в житті. Немає і не може бути правильних або неправильних відповідей, важливо, щоб вибраний варіант найповніше відображав Вашу особисту точку зору».

Текст опитувальника:

1. Я думаю, що багато людей залишають байдужими неприємності тих, що оточують:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

2. Більшість людей зайнята тільки собою, і їх мало цікавить, що відбувається навколо:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

3. Я упевнений(а), що існують певні моральні принципи, якими слід керуватися в будь-яких обставинах:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так

Продовження Додатку А

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

4. Погані вчинки люди здійснюють найчастіше не по своїй волі, а з вини обставин:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

5. Що б людина не робила, головне, щоб він від цього отримував задоволення:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

6. Я вважаю, що навіть незнайомі охоче допомагають один одному, не говорячи вже про близьких людей:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

7. Я думаю, що по можливості потрібно уникати робити те, що тобі неприємне:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

8. Щоб бути щасливим, потрібно перш за все виконувати свої обов'язки перед іншими людьми:

Продовження Додатку А

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

9. Єдине, що додає сенс людського життя — це діти:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

10. Я думаю, що подружжя повинне розповідати один одному про все, що їх хвилює:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

11. Сім'я, в якій немає дітей неповноцінна сім'я:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

12. Я думаю, що в хорошій сім'ї дружини повинні розділяти різні хобі і захоплення один одного:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

13. Чим більше дітей в сім'ї, тим краще:

1) так, це так

Продовження Додатку А

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

14. Бути постійним свідком сварок батьків для дитини значно важче, ніж залишитися з одним з батьків після розлучення:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, незалежно від відносин батьків для дитини краще жити з отцем і матір'ю

15. У хорошій сім'ї подружжя повинні проводити вільний час завжди разом:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) думаю, що вільний час слід проводити порізно

16. Радість, яку дитина доставляє своїм батькам, не компенсує всього того, чого вони позбавляються із-за неї:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, дитина в житті сім'ї може замінити все

17. Я вважаю, що справжня любов буває один раз в житті:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, любити можна і кілька разів в житті

18. Часто люди розлучаються, не використавши всіх

Продовження Додатку А

можливостей налагодити відносини:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

19. Коли люди люблять один одного, то ніщо їх по сьогоднішню не радує, якщо поряд немає улюбленої людини:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, любов не означає, що ніщо інше вже не радує

20. Я думаю, що взаємна пошана і любов подружжя один до одного часто буває важливішою, ніж сексуальна гармонія між ними:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

21. Розлучення, здається, дає людині можливість врешті-решт знайти собі такого супутника життя, який йому потрібний:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, можливість розлучення лише заважає цьому

22. Я вважаю, що якщо у коханого є якісь недоліки, то потрібно прагнути виправити їх, а не закривати на них очі:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так

Продовження Додатку А

4) ні, якщо вже любиш людину, то любиш і її достоїнства, і її недоліки

23. Останнім часом про сексуальні проблеми дуже вже багато говорять:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

24. Я думаю, що доступність розлучення привела до того, що рушається багато браків, які могли б бути вдалим, якби розлучення було неможливе:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, можливість розлучення допомагає зберегти вдалий шлюб і дає засіб виправити помилку

25. Я вважаю, що всі сімейні проблеми легко вирішувані, якщо фізична близькість обом приносить справжнє задоволення:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

26. Якщо люди люблять один одного, то вони кожен вільну хвилину прагнуть провести разом:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, я думаю, що те, що люди люблять один одного, не означає, що вони постійно хочуть бути разом

27. Я вважаю, що краще, щоб подружжя якомога рідше обговорювало між собою проблеми, пов'язані з фізичною близькістю:

Продовження Додатку А

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

28. Я думаю, що значення сексуальної гармонії в сімейному житті зазвичай перебільшується:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

29. Я вважаю, що сімейні відносини залежать тільки від того, як складаються сексуальні відносини подружжя:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

30. Секс може бути такою ж темою для розмови між подружжям, як і будь-яка інша:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

31. Я думаю, що не варто звертатися до фахівця з приводу утруднень в своєму сексуальному житті:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, необхідно звертатися

Продовження Додатку А

32. Сучасні жінки все рідше відповідають дійсному ідеалу жіночності:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

33. Як зараз, так і в майбутньому, всі основні обов'язки жінки будуть пов'язані з домівкою, а чоловіки — з роботою:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

34. Для сучасної жінки так само важливо володіти діловими якостями, як і для чоловіка:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, для чоловіка це значно важливіше

35. І дружина, і чоловік повинні мати деяку суму, яку кожен може витратити так, як вважає за необхідне:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, всі витрати потрібно обговорювати разом

36. Професійні успіхи дружини заважають щасливому сімейному життю:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

Продовження Додатку А

37. Якщо є гроші, то не варто роздумувати, купити або не купити вподобану річ:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

38. Я думаю, що слід реєструвати (наприклад, записувати) всі проведені витрати:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

39. Бюджет сім'ї необхідно планувати до найдрібніших покупок:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, я думаю, планувати бюджет не треба

40. Я вважаю, що необхідно робити заощадження, навіть якщо при цьому доводиться собі в чомусь відмовляти:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи є сенс робити заощадження, якщо засобів недостатньо
- 4) робити заощадження слід тільки в тому випадку, якщо для цього не треба економити.

Всі думки групуються в 10 настановних шкал.

шкала: відношення до людей (позитивність відношення до людей): думки №1, 2, 4, 6;

Продовження Додатку А

шкала: альтернатива між відчуттям довга і задоволенням: думки № 3, 5, 7, 8;

шкала: відношення до дітей (значення дітей в житті людини): думки № 9, 11, 13, 16;

шкала: орієнтація на переважно сумісну або ж переважно роздільну діяльність, автономність подружжя або ж залежність подружжя один від одного: думки № 10, 12, 15, 35;

шкала: відношення до розлучення: думки № 14, 18, 21, 24;

шкала: відношення до любові романтичного типу: думки № 17, 19, 22, 26;

шкала:

оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті: думки № 20, 25, 28, 29;

шкала: відношення до «забороненої сексу» (уявлення про заборонену сексуальної теми): думки № 23, 27, 30, 31;

шкала: відношення до патріархального або егалітарному пристрою сім'ї (орієнтація на традиційні уявлення): думки № 32, 33, 34, 36;

10. шкала: відношення до грошей (легкість витрат - ощадливість): думки № 37, 38, 39, 40.

За кожною шкалою вважається середнє арифметичне значення чотирьох відповідей; альтернативам приписуються наступні значення: 4 («так, це так»); 3 («ймовірно, це так»); 2 («наряд чи це так»); 1 («ні, це не так»), тобто обробка по шкалах ведеться таким чином:

1 шкала $(-1-3+4+6):4$ — чим вище бал, тим більше оптимістичне уявлення респондента про людей взагалі;

2 шкала $(3-5-7+8):4$ — чим вище бал, тим виражене орієнтація респондента на борг в порівнянні із задоволенням;

3 шкала $(9+11+13-16):4$ — чим вище бал, тим більше значущою представляється респонденту роль дітей в житті людини;

Продовження Додатку А

4 шкала $(10+12+15-35):4$ — чим вище бал, тим виразніше у респондента орієнтація на сумісну діяльність подружжя у всіх сферах сімейного життя;

5 шкала $(-14+18-21+24):4$ — чим вище бал, тим менш лояльне відношення респондента до розлучення;

6 шкала $(17+19+22+26):4$ — чим вище бал, тим виразніше орієнтація на романтичну любов, що традиційно представляється;

7 шкала $(20-25+28-29):4$ — чим вище бал, тим менш значущою представляється сексуальна сфера в сімейному житті;

8 шкала $(23+27-30+31):4$ — чим вище бал, тим більше забороненою представляється респонденту сексуальна тема;

9 шкала $(-32-33+34-36):4$ — чим вище бал, тим менш традиційне уявлення респондента про роль жінки;

10 шкала $(-37+38-39+40):4$ — чим вище бал, тим більше бережливе відношення респондента до грошей, чим нижче — тим легше він вважає за можливе їх витратити.

Проведений попередній аналіз відповідей чоловіків і жінок не дав істотних відмінностей між собою, тому основні результати обраховувалися спільно для респондентів обох статей.

При розробці методики робота велася як по відбору сфер (шкал), найбільш значущих для аналізу сімейної ситуації, так і по відробітку конкретних думок і їх відповідності даній установці. В процесі пілотажних опитів число шкал скоротилося з 15 до 10. Так, зокрема, були виключені шкали «відношення до домівки», відношення до споріднених зв'язків» і дещо інших.

Додаток А.1

Таблиця А.1

Зведена таблиця результатів досліджування установок у сім'ї

№п/п ІПБ	Вік	Установки сім'ї				
		1. Позитивне ставлення до людей	2. Почуття обов'язку	3. Значущість дітей	4. Автономність або залежність подружжя один від одного	5. Ставлення до розлучення
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.Є.	31 30	1 1	0,75 0,5	0,75 0,5	1,25 0,5	0,5 0,25
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	0,75 0,5	0 0,5	1,25 0,75	1,5 1,25	0,5 0
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	1 0,5	0,25 0,75	1,75 0,75	1,75 2	-0,25 -0,75
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	1 0,5	0,25 0,75	1,25 0,25	1,75 1,75	-0,25 -0,25
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	0 0	0,25 -0,75	1,25 1,25	1 1	-1 -0,75
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	1 1	-0,5 -0,5	0,75 1	1,5 1,25	1 0
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	0,75 0,5	0 0,5	1,25 0,75	1,75 2	0,5 0
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	1 0,5	0,25 0,75	1,75 0,75	1,75 1,75	-0,25 -0,75
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	1 0,5	0,25 0,75	1,25 0,25	1 1	-0,25 -0,25
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	0 0	0,25 -0,75	1,25 1,25	-1,5 -1,5	-1 -0,75
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	2,75 3	-0,25 -0,5	1 1,75	-1,25 -2,25	-1 -0,25
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	3,25 3	-0,25 0	2 1,25	-0,25 -2,75	1 1
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	3 2,5	-0,25 0,75	1,75 1,25	-1,5 -1,75	-0,25 0
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	3 2,25	0,75 -0,25	1,5 1,5	-1,25 -1	0,25 0,5
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	1,75 1,75	1 0,25	1 1,25	-1 -1,5	1 0,25
16. Сел.-ов П.О. Сел.-ва О.Д.	39 37	3,25 3	-0,25 0	2 1,25	-0,25 -2,75	1 1
17. Кар-ов Г.О. Кар-ова А.В.	21 22	3 2,5	-0,25 0,75	1,75 1,25	-1,5 -1,75	-0,25 0
18. Пер-ій Р.В. Пер-ая О.В.	31 30	3 2,25	0,75 -0,25	1,5 1,5	-1,25 -1	0,25 0,5

Продовження Додатку А.1

Продовж. табл. А.1

19. Жур-ов О.Л. Жур-ва М.Р.	35 33	3,25 3	-0,25 0,75	1,75 1,25	-1 -1,5	1 0,25
20. Гор-ко А.І. Гор-ко В.В.	39 37	3 2,5	0,75 -0,25	1,5 1,5	1,75 1	-0,75 -1
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А. Зом-ко А.Р.	25 58	2 1,75	-0,5 0,25	2 2,5	-1,25 -1	1 0
22. Та-ов М.З. Та-ов Т.Г.	29 56	3,5 2,5	0 -0,25	1,5 0,5	-1 -2,75	0,25 -0,25
23. Ос-ва Р.Є. Ос-ва І.П.	19 48	3,25 2	-0,5 -0,25	0,75 0,25	-2,25 -2,25	0,75 0
24. Нр-ая І.Д. Нр-ая О.Г.	23 55	2,75 2,25	0,25 -0,25	2,5 2	-2 -2,25	0 0
25. Дер-ко О.А. Дер-ко О.Р.	25 58	2 1,75	-0,5 0,25	2 2,5	-1,25 -1	1 0
26. Мат-ов М.З. Мат-ова Т.Г.	29 56	3,5 2,5	0 -0,25	1,5 0,5	-1 -2,75	0,25 -0,25
27. Ір-ва Р.Є. Ір-ва І.П.	19 48	3,25 2	-0,5 -0,25	0,75 0,25	-2,25 -2,25	0,75 0
28. Пр-ов І.Д. Пр-ва О.Г.	23 55	2,75 2,25	0,25 -0,25	2,5 2	-2 -2,25	0 0
29. Ів-в Р.Є. Ів-ва І.П.	19 48	3,25 2	-0,5 -0,25	0,75 0,25	-2,25 -2,25	0,75 0
30. Пол-ій І.Д. Пол-ая О.Г.	23 55	2,75 2,25	0,25 -0,25	2,5 2	-2 -2,25	0 0

Продовження Додатку А.1

Таблиця А.2

Зведена таблиця результатів досліджування установок у сім'ї

№п/п ПІБ	Вік	Установки сім'ї				
		6. Відношення до лобові романтичного типу	7. Оцінка значення сексуальної сфери	8. Відношення до заборони секса	9. Відношення до патріархально або егалітарного складу	10. Відношення до грошей
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.С.	31 30	3,25 3	-0,5 -0,5	1 0,75	-2 -2	1 0
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	2,75 2,5	0 -0,25	0,75 1	-0,75 -2	0,75 0,25
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	2,5 1,75	-0,5 0	1,25 1,25	-1,25 -2,5	0,25 0,5
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	2,25 2,25	0,25 0	1,75 1,75	-1,5 -1,5	0,25 0,25
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	1,75 1,75	-0,25 -0,25	0,75 0,75	0 0	0,25 -1
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	2,5 1,75	-0,5 -0,5	0,75 1	-2 -2	1 0
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	2,25 2,25	0,25 0	1,75 1,75	-1,25 -2,5	0,25 0,25
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	3,25 3	-0,25 -0,25	0,75 0,75	0 0	0,25 0,5
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	2,5 1,75	0 -0,25	0,75 1	-0,75 -2	1 0
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	2,5 1,75	-0,5 0	1,75 1,75	-1,5 -1,5	0,25 0,5
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	2,75 3	-0,25 -0,5	1 1,75	-1,25 -2,25	-1 -0,25
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	3,25 3	-0,25 0	2 1,25	-0,25 -2,75	1 1
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	3 2,5	-0,25 0,75	1,75 1,25	-1,5 -1,75	-0,25 0
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	3 2,25	0,75 -0,25	1,5 1,5	-1,25 -1	0,25 0,5
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	1,75 1,75	1 0,25	1 1,25	-1 -1,5	1 0,25
16. Сел.-ов П.О. Сел.-ва О.Д.	39 37	3,25 3	-0,25 0	2 1,25	-0,25 -2,75	1 1
17. Кар-ов Г.О. Кар-ова А.В.	21 22	3 2,5	-0,25 0,75	1,75 1,25	-1,5 -1,75	-0,25 0
18. Пер-ій Р.В. Пер-ая О.В.	31 30	3 2,25	0,75 -0,25	1,5 1,5	-1,25 -1	0,25 0,5
19. Жур-ов О.Л. Жур-ва М.Р.	35 33	3,25 3	-0,25 0,75	1,75 1,25	-1 -1,5	1 0,25

Продовження Додатку А.1

Продовж. табл. А.2

20. Гор-ко А.І. Гор-ко В.В.	39 37	3 2,5	0,75 -0,25	1,5 1,5	1,75 1	-0,75 -1
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А. Зом-ко А.Р.	25 58	2 1,75	-0,5 0,25	2 2,5	-1,25 -1	1 0
22. Та-ов М.З. Та-ов Т.Г.	29 56	3,5 2,5	0 -0,25	1,5 0,5	-1 -2,75	0,25 -0,25
23. Ос-ва Р.С. Ос-ва І.П.	19 48	3,25 2	-0,5 -0,25	0,75 0,25	-2,25 -2,25	0,75 0
24. Нр-ая І.Д. Нр-ая О.Г.	23 55	2,75 2,25	0,25 -0,25	2,5 2	-2 -2,25	0 0
25. Дер-ко О.А. Дер-ко О.Р.	25 58	2 1,75	-0,5 0,25	2 2,5	-1,25 -1	1 0
26. Мат-ов М.З. Мат-ова Т.Г.	29 56	3,5 2,5	0 -0,25	1,5 0,5	-1 -2,75	0,25 -0,25
27. Ір-ва Р.С. Ір-ва І.П.	19 48	3,25 2	-0,5 -0,25	0,75 0,25	-2,25 -2,25	0,75 0
28. Пр-ов І.Д. Пр-ва О.Г.	23 55	2,75 2,25	0,25 -0,25	2,5 2	-2 -2,25	0 0
29. Ів-в Р.С. Ів-ва І.П.	19 48	3,25 2	-0,5 -0,25	0,75 0,25	-2,25 -2,25	0,75 0
30. Пол-ій І.Д. Пол-ая О.Г.	23 55	2,75 2,25	0,25 -0,25	2,5 2	-2 -2,25	0 0

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ БАТЬКІВСЬКОГО ВІДНОШЕННЯ

Автори методики А.Я. Варга і В.В. Столін (1989).

Тест-опитувальник батьківського відношення (ОБВ) є психодіагностичним інструментом, орієнтованим на виявлення батьківського відношення у осіб, що звертаються по психологічну допомогу з питань виховання дітей і спілкування з ними.

Батьківське відношення розуміється як система різноманітних відчуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з ним, особливостей сприйняття і розуміння характеру і особистості дитини, його вчинків.

Опис методики.

Опитувальник складається з 5 шкал:

1. «Ухвалення-відкидання». Шкала відображає інтегральне емоційне відношення до дитини. Зміст одного полюса шкали: батькам подобається дитина таким, якою він є; батько поважає індивідуальність дитини, симпатизує йому; батьки прагнуть проводити багато часу разом з дитиною, схвалюють його інтереси і плани. На іншому полюсі шкали — батьки сприймають свою дитину поганим, непристосованим, невдачливим; їм здається, що дитина не доб'ється успіху в житті через низькі здібності, невеликий розум, погані схильності. Здебільшого батьки випробовують до дитини злість, досаду, роздратування, образу; вони не довіряють дитині і не поважає його.
2. «Кооперація» — соціально бажаний образ батьківського відношення. Змістовно ця шкала розкривається так: батьки зацікавлені в справах і планах дитини, прагнуть у всьому допомогти дитині, співчуває їй. Батьки високо оцінюють інтелектуальні і творчі здібності дитини, переживає почуття гордості за неї.

Продовження Додатку Б

Вони заохочують ініціативу і самостійність дитини, прагнуть бути з нею на рівних. Батьки довіряють дитині, прагнуть встати на його точку зору в суперечних питаннях.

3. «Симбіоз» — шкала відображає міжособову дистанцію в спілкуванні з дитиною. При високих балах за цією шкалою можна вважати, що батьки прагнуть до симбіотичних відносин з дитиною. Змістовно ця тенденція описується так: батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, хочуть по можливості задовольнити всі потреби дитини, захистити його від труднощів і неприємностей життя.

Батьки постійно відчують тривогу за дитину, дитина йому здається маленькою і беззахисною. Тривога батьків підвищується, коли дитина починає автономизуватись через обставини, оскільки по своїй волі батьки не надають дитині самостійності ніколи.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація» — відображає форму і напрям контролю за поведінкою дитини. При високому балі за цією шкалою в батьківському відношенні існує виразно видимий авторитаризм. Батьки вимагають від дитини беззастережної слухняності і дисципліни. Вони прагнуть нав'язати дитині у всьому свою волю, не в змозі встати на його точку зору. За прояви свавілля дитину суворо карають. Батьки пильно стежать за соціальними досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, звичками, думками, відчуттями.

5. «Маленький невдаха» — відображає особливості сприйняття і розуміння дитини батьками. При високих значеннях за цією шкалою в батьківському відношенні є прагнення інфантилізувати дитину, приписати йому особисту і соціальну неспроможність. Батьки бачить дитину молодшою в порівнянні з реальним віком. Інтереси, захоплення, думки і відчуття дитини здаються батькам дитячими, несерйозними. Дитина представляється

Продовження Додатку Б

неприспосованою, неуспішною, відкритою для поганих впливів. Батьки не довіряють своїй дитині, досаджують на її неуспішність і неумілість.

У зв'язку з цим батьки прагнуть захистити дитину від труднощів життя і строго контролювати її дії.

Текст опитувальника.

Інструкція: «Виразіть свою згоду або незгоду з приведеними нижче твердженнями за допомогою відповідей «так» чи ні».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми. Потрібно подовшу тримати дитину в стороні від реальних життєвих проблем, якщо вони його травмують.
5. Я переживаю до дитини почуття розташування.
6. Хороші батьки захищають дитину від труднощів життя.
7. Моя дитина часто неприємна мені.
8. Я завжди прагну допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли знущальне відношення до дитини приносить йому велику користь.
11. Я випробовую досаду по відношенню до своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не доб'ється в житті.
13. Мені здається, що діти потішаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто скоює такі вчинки, які, окрім презирства, нічого не коштують.
15. Для свого віку моя дитина трошки незріла.
16. Моя дитина поводиться погано спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає в себе все погане, як «губка».
18. Моєї дитини важко навчити хорошим манерам при всьому старанні.

Продовження Додатку Б

19. Дитину слід тримати в жорстких рамках, тоді з нього виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас в будинок.
21. Я беру участь в житті своїй дитині.
22. До моєї дитини «липне» все погане.
23. Моя дитина не доб'ється успіху в житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені небагато соромно, що моя дитина не така розумна і здатна, як мені б хотілося.
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, вони здаються мені доросліше і по поведінці, і по думках.
27. Я із задоволенням провожу з дитиною весь свій вільний час.
28. Я часто шкодую про те, що моя дитина росте і дорослішає, і з ніжністю згадую його маленьким.
29. Я часто ловлю себе на ворожому відношенні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося в житті.
31. Батьки повинні пристосовуватися до дитини, а не тільки вимагати цього від нього.
32. Я прагну виконувати всі прохання моєї дитини.
33. При ухваленні сімейних рішень слід враховувати думку дитини.
34. Я дуже цікавлюся життям своєї дитини.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що він по-своєму має рацію.
36. Діти рано визнають, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на дитину.
38. Я переживаю до дитини дружні почуття.

Продовження Додатку Б

39. Основна причина капризів моєї дитини — егоїзм, упертість і лінь.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.
42. Я розділяю захоплення своєї дитини.
43. Моя дитина може вивести з себе кого завгодно.
44. Я розумію засмучення своєї дитини.
45. Моя дитина часто дратує мене.
46. Виховання дитини — суцільне нервування.
47. Строга дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
48. Я не довіряю своїй дитині.
49. За строге виховання діти дякують потім.
50. Іноді мені здається, що ненавиджу свою дитину.
51. У моїй дитині більше недоліків, ніж достоїнств.
52. Я розділяю інтереси своєї дитини.
53. Моя дитина не в змозі що-небудь робити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
54. Моя дитина виросте непристосованим до життя.
55. Моя дитина подобається мені таким, якою він є.
56. Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.
57. Нерідко я захоплююся своєю дитиною.
58. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
59. Я невисокої думки про здібності моєї дитини і не приховую цього від нього.
60. Дуже бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються його батькам.

Обробка і інтерпретація результатів

Продовження Додатку Б**Шкала 2**

«сирий» бал:	0	1	2	3	4	5	6
процентільний ранг:	1.57	3.46	5.67	7.88	9.77	12.29	19.29
«сирий» бал:	7	8	9				
процентільний ранг:	31.19	48.82	80.93				

Шкала 3

«сирий» бал:	0	1	2	3	4	5	6	7
процентільний ранг:	4.72	19.53	39.06	7.88	74.97	86.63	92.93	96.65

Шкала 4

«сирий» бал:	0	1	2	3	4	5	6
процентільний ранг:	4.41	13.86	32.13	57.96	69.30	83.79	95.76

Шкала 5

«сирий» бал:	0	1	2	3	4	5
процентільний ранг:	14.55	45.57	70.25	84.8	93.04	96.83
«сирий» бал:	6	7				
процентільний ранг:	99.37	100.0				

Додаток Б.1
Таблиця Б.1

**Зведена таблиця результатів досліджування діагностики батьківського
відношення**

№п/п ІПБ	Вік	Батьківське відношення «сирий» бал				
		1 «Ухвалення- відкидання»	2. «Кооперація»	3. «Симбіоз»	4. «Авторитарна гіперсоціалізація»	5. «Маленький невдаха»
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.С.	31 30	10 11	9 8	1 4	2 1	0 2
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	10 8	9 8	5 4	2 3	0 0
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	11 9	9 9	3 4	3 1	1 0
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	8 9	9 8	5 4	3 1	1 0
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	11 5	9 7	4 6	1 2	1 0
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	10 7	9 8	5 2	2 3	0 0
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	11 9	9 9	2 0	3 2	0 0
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	11 9	9 8	5 4	3 3	1 2
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	9 7	9 7	3 6	2 2	1 0
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	9 10	9 9	3 4	2 1	0 0
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	9 9	6 7	2 3	5 3	3 1
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	10 9	6 7	2 3	5 6	1 1
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	11 9	7 7	3 1	5 4	2 4
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	11 7	6 7	2 1	6 3	4 0
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	11 6	6 6	2 3	5 5	3 3
16. Сел.-ов П.О. Сел.-ва О.Д.	39 37	10 9	6 7	3 3	5 5	4 1
17. Кар-ов Г.О. Кар-ова А.В.	21 22	11 9	7 7	3 1	5 6	2 4

Продовж. табл. Б.1

18. Пер-ій Р.В.	31	11	6	0	5	4
Пер-ая О.В.	30	8	7	3	3	3
19. Жур-ов О.Л.	35	11	6	2	6	3
Жур-ва М.Р.	33	11	6	3	6	3
20. Гор-ко А.І.	34	6	2	0	4	3
Гор-ко В.В.	30	7	3	3	4	4
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А.	25	9	9	6	2	1
Зом-ко А.Р.	58	10	8	7	1	1
22. Та-ов М.З.	29	10	2	5	3	1
Та-ов Т.Г.	56	10	3	5	3	0
23. Ос-ва Р.С.	19	11	9	7	2	1
Ос-ва І.П.	48	9	9	3	1	1
24. Нр-ая І.Д.	23	9	9	6	1	1
Нр-ая О.Г.	55	10	8	7	0	2
25. Дер-ко О.А.	25	10	8	6	1	1
Дер-ко О.Р.	58	10	8	6	1	0
26. Мат-ов М.З.	29	9	7	6	1	1
Мат-ова Т.Г.	56	10	8	7	0	0
27. Ір-ва Р.С.	19	10	8	6	1	1
Ір-ва І.П.	48	10	8	3	1	0
28. Пр-ов І.Д.	23	11	9	7	2	1
Пр-ва О.Г.	55	9	6	7	1	0
29. Ів-в Р.С.	19	9	9	6	1	1
Ів-ва І.П.	48	10	8	7	0	2
30. Пол-ій І.Д.	23	10	8	6	1	1

Продовження Додатку Б

Таблиця Б.2

**Зведена таблиця результатів дослідження діагностики батьківського
відношення**

№п/п ПІБ	Вік	Батьківське відношення процентильний ранг				
		1 «Ухвалення- відкидання»	2. «Кооперація»	3. «Симбіоз»	4. «Авторитарна гіперсоціалізація»	5. «Маленький небдаха»
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.С.	31 30	53.79 68.35	80.93 48.82	57.96 74.97	32.13 13.86	14.55 45.57
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	12.02 68.35	80.93 48.82	86.63 74.97	32.13 53.87	14.55 14.55
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	68.35 31.01	80.93 80.93	74.97 57.96	53.87 32.13	45.57 14.55
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	12.02 68.35	80.93 48.82	86.63 74.97	53.87 13.86	45.57 14.55
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	68.35 0	80.93 80.93	74.97 92.93	32.13 32.13	45.57 14.55
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	68.35 3.79	80.93 80.93	74.97 39.06	53.87 32.13	45.57 45.57
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	68.35 31.01	80.93 48.82	39.06 74.97	53.87 53.87	14.55 14.55
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	68.35 31.01	80.93 80.93	74.97 74.97	53.87 32.13	45.57 14.55
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	31.01 53.79	80.93 48.82	39.06 74.97	32.13 32.13	45.57 14.55
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	31.01 31.01	80.93 80.93	57.96 74.97	32.13 13.86	14.55 14.55
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	31.01 68.35	19.22 31.19	39.06 57.96	83.79 53.87	84.81 45.57
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	53.79 31.01	19.22 31.19	39.06 57.96	83.79 95.76	45.57 45.57
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	68.35 31.01	31.19 31.19	57.96 19.53	83.79 69.30	70.25 93.04
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	53.79 68.35	19.22 31.19	39.06 19.53	95.76 53.87	93.04 14.55
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	68.35 0.63	19.22 19.22	39.06 57.96	83.79 83.79	84.81 84.81
16. Сел.-ов П.О.	39	68.35	31.19	57.96	83.79	70.25

Продовження Додатку Б

Продовж. табл. Б.2

Сел.-ва О.Д.	37	31.01	31.19	19.53	95.76	45.57
17. Кар-ов Г.О.	21	68.35	19.22	39.06	83.79	93.04
Кар-ова А.В.	22	68.35	31.19	57.96	53.87	84.81
18. Пер-ій Р.В.	31	53.79	19.22	57.96	83.79	93.04
Пер-ая О.В.	30	31.01	31.19	57.96	53.87	93.04
19. Жур-ов О.Л.	35	68.35	31.19	57.96	95.76	70.25
Жур-ва М.Р.	33	31.01	31.19	19.53	95.76	93.04
20. Гор-ко А.І.	34	53.79	31.19	39.06	69.30	70.25
Гор-ко В.В.	30	31.01	31.19	57.96	69.70	93.04
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А.	25	31.01	48.82	92.93	13.86	45.57
Зом-ко А.Р.	58	53.79	48.82	92.93	13.86	70.25
22. Та-ов М.З.	29	68.35	80.93	96.65	32.13	45.57
Та-ов Т.Г.	56	31.01	80.93	57.96	13.86	14.55
23. Ос-ва Р.Є.	19	31.01	80.93	92.93	13.86	45.57
Ос-ва І.П.	48	53.79	48.82	96.65	13.86	70.25
24. Нр-ая І.Д.	23	53.79	48.82	92.93	13.86	45.57
Нр-ая О.Г.	55	53.79	48.82	92.93	13.86	14.55
25. Дер-ко О.А.	25	68.35	80.93	96.65	32.13	45.57
Дер-ко О.Р.	58	31.01	80.93	96.65	13.86	45.57
26. Мат-ов М.З.	29	68.35	31.19	96.65	32.13	45.57
Мат-ова Т.Г.	56	31.01	80.93	96.65	13.86	14.55
27. Ір-ва Р.Є.	19	68.35	80.93	96.65	32.13	14.55
Ір-ва І.П.	48	31.01	80.93	57.96	13.86	45.57
28. Пр-ов І.Д.	23	31.01	19.22	92.93	13.86	45.57
Пр-ва О.Г.	55	53.79	48.82	96.65	32.13	70.25
29. Ів-в Р.Є.	19	53.79	48.82	92.93	13.86	45.57
Ів-ва І.П.	48	53.79	48.82	92.93	13.86	14.55
30. Пол-ій І.Д.	23	68.35	80.93	96.65	32.13	45.57
Пол-ая О.Г.	55	31.01	31.19	39.06	13.86	45.57

ОПИТУВАЛЬНИК «ВИМІРЮВАННЯ БАТЬКІВСЬКИХ УСТАНОВОК І РЕАКЦІЙ» (PARI)

Авторами опитувальника PARI (parental attitude research instrument) є Е. Шефер і Р. Белл.

Опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» призначений для вивчення відношення батьків (перш за все, матерів) до дітей взагалі, а також до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі). Методика дозволяє оцінити специфіку внутрісімейних відносин, особливості організації сімейного життя.

Опис методики.

Опитувальник «Вимірювання батьківських установок і реакцій» складається з 115 думок, що стосуються сімейного життя і виховання дітей. У методику закладені 23 шкали (ознаки), що стосуються різних сторін відношення батьків до дитини і життя в сім'ї. Кожна шкала включає 5 тверджень, які розташовані в певній послідовності: думки, що належать одній і тій же шкалі, повторюються через кожні 23 пункти. Наприклад, шкала №1 «Вербалізація» (надання дитині можливості висловитися) включає твердження за наступними номерами: 1, 24, 47, 70, 93 і т.д. (див. бланк). Той, що відповідає повинен виразити своє відношення до них у вигляді повної або часткової згоди або незгоди.

Шкали (ознаки) опитувальника.

1. Вербалізація (надання дитині можливості висловитися).
2. Надмірна турбота (оберігання дитини від труднощів).
3. Залежність від сім'ї (обмеження матері роллю господині будинку).

Продовження Додатку В

4. Придушення волі дитини.
5. «Жертовність» батьків.
6. Побоювання образити (страх заподіяти дитині шкода).
7. Подружні конфлікти.
8. Строгість батьків.
9. Дратівливість батьків
10. Виключення внесімейних впливів (залежність дитини від матері).
11. Сверхавторитет батьків (заохочення залежності дитини від батьків).
12. Придушення агресивності дитини.
13. Незадоволеність роллю господині («мучеництво» батьків).
14. Партнерські відносини (рівність батьків і дитини).
15. Заохочення активності дитини.
16. Ухилення від конфлікту (уникнення спілкування з дитиною).
17. Байдужість чоловіка (неуважність чоловіка до дружини).
18. Придушення сексуальності дитини.
19. Домінування матері.
20. Нав'язливість батьків, втручання в світ дитини.
21. Товариські відносини між батьками і дітьми.
22. Прагнення прискорити розвиток дитини.
23. Несамостійність матері (необхідність сторонньої допомоги у вихованні дитини).

Таким чином, 8 шкал-ознаки описують відношення до сімейної ролі, 115 — торкаються дитячо-батьківських відносин, підрозділяючись на 3 групи:

- (1) оптимальний емоційний контакт, (2) зайва емоційна дистанція з дитиною, (3) зайва концентрація на дитині.

1. Відношення до сімейної ролі описується за допомогою 8 ознак (їх номери в опитному листі — 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23):

Продовження Додатку В

— залежність від сім'ї (обмеження матері роллю господині будинку); «жертвність» батьків; подружні конфлікти; сверхавторитет батьків (заохочення залежності дитини від батьків); незадоволеність роллю господині («мучеництво» батьків); байдужість чоловіка (неуважність чоловіка до дружини); домінування матері; несамостійність матері (необхідність сторонньої допомоги у вихованні дитини).

2. Відношення батьків до дитини:

- оптимальний емоційний контакт визначається відповідно до вираженості 4 ознак (їх номери по опитному листу — 1, 14, 15, 21): вербалізація (надання дитині можливості висловитися); партнерські відносини (рівність батьків і дитини); заохочення активності дитини; товариські відносини між батьками і дітьми;
- зайва емоційна дистанція з дитиною включає 3 ознаки (їх номери по опитному листу — 8, 9, 16):
- строгість батьків; дратівливість батьків; ухилення від конфлікту (уникнення спілкування з дитиною);
- зайва концентрація на дитині описується 8 ознаками (їх номери по опитному листу — 2, 4, 6, 10, 12, 18, 20, 22):
- надмірна турбота (оберігання дитини від труднощів); придушення волі дитини; побоювання образити (страх заподіяти дитині шкода); виключення внесімейних впливів (залежність дитини від матері); придушення агресивності дитини; придушення сексуальності дитини; нав'язливість батьків, втручання в світ дитини; прагнення прискорити розвиток дитини.

Для оцінки затверджень опитувальника батькам надається спеціальний бланк. Бланк для відповідей складений так, щоб пункти кожної шкали опитувальника знаходилися на одному рядку, наприклад: рядок бланка

Продовження Додатку В

включає номери 1, 24, 47, 70, 93, які є пунктами першої шкали опитувальника «Вербалізація (надання дитині можливості висловитися)».

Інструкція: «Прочитайте твердження, дані нижчі, і оцініте кожне з них таким чином:

А — якщо з даним положенням ви згодні повністю;

а — якщо з даним положенням ви швидше згодні, чим не згодні;

б — якщо з даним положенням ви швидше не згодні, чим згодні;

Б — якщо з даним положенням ви повністю не згодні.

Тут немає правильних або неправильних відповідей. Ви відповідаєте згідно своїй думці. Дуже важливо, щоб Ви відповіли на всі питання. Багато тверджень здаватимуться схожими, але всі вони необхідні, щоб уловити слабкі відмінності в поглядах на виховання дітей.

Не обдумуйте відповідь довго, відповідайте швидко, прагніть дати першу відповідь, яка прийде Вам в голову».

Текст опитувальника.

1. Якщо діти вважають свої погляди правильними, вони можуть не погоджуватися з поглядами батьків.
2. Хороша мати повинна оберегати своїх дітей навіть від маленьких труднощів і образ.
3. Для хорошої матері будинок і сім'я — найважливіше в житті.
4. Деякі діти настільки погані, що ради їх же блага потрібно навчити їх боятися дорослих.
5. Діти повинні віддавати собі звіт у тому, що батьки роблять для них дуже багато.
6. Маленьку дитину завжди слід міцно тримати під час миття, щоб він не впав.
7. Люди, які думають, що в хорошій сім'ї не може бути непорозумінь, не знають життя.

Продовження Додатку В

8. Дитина, коли подорослішає, дякуватиме батькам за строге виховання.
9. Перебування з дитиною цілий день може довести до нервового виснаження.
10. Краще, якщо дитина не замислюється над тим, чи правильні погляди його батьків.
11. Батьки повинні виховувати в дітях повну довіру до себе.
12. Дитини слід учити уникати бійок, незалежно від обставин.
13. Найпоганіше для матері, що займається господарством, відчуття, що їй нелегко звільнитися від своїх обов'язків.
14. Батькам легше пристосуватися до дітей, ніж навпаки.
15. Дитина повинна навчитися в житті багатьом потрібним речам, і тому йому не можна дозволяти втрачати цінний час.
16. Якщо один раз згодитися з тим, що дитина наябедничала, вона це робитиме постійно.
17. Якби батьки не заважали у вихованні дітей, матері б краще справлялися з дітьми.
18. У присутності дитини не треба розмовляти про питання підлоги.
19. Якби мати не керувала будинком, чоловіком і дітьми, все відбувалося б менш організований.
20. Мати повинна робити все, щоб знати, про що думають діти.
21. Якби батьки більше цікавилися справами своїх дітей, діти були б кращими і щасливіше.
22. Більшість дітей повинна самостійно справлятися з фізіологічними потребами вже з 15 місяців.
23. Найважче для молодшої матері — залишатися однією в перші роки виховання дитини.

Продовження Додатку В

24. Треба сприяти тому, щоб діти виказували свою думку про життя в сім'ї, навіть якщо вони вважають, що життя в сім'ї неправильне.
25. Мати повинна робити все, щоб уберегти свою дитину від розчарувань, які несе життя.
26. Жінки, які ведуть безтурботне життя, не дуже хороші матері.
27. Треба обов'язково викорінювати у дітей прояву ехидності, що народжується.
28. Мати повинна жертвувати своїм щастям ради щастя дитини.
29. Всі молоді матері бояться своєї недосвідченості в обігу з дитиною.
30. Подружжя повинне час від часу лаятися, щоб довести свої права.
31. Строга дисципліна по відношенню до дитини розвиває в ньому сильний характер.
32. Матері часто настільки бувають замучені присутністю своїх дітей, що ним здається, ніби вони не можуть з ними бути ні хвилини більше.
33. Батьки не повинні здаватись перед дітьми в поганому світі.
34. Дитина повинна поважати своїх батьків більше за інших.
35. Дитина повинна завжди звертатися по допомогу до батьків або вчителів, замість того щоб дозволяти свої непорозуміння в бійці.
36. Постійне перебування з дітьми переконує матір у тому, що її виховні можливості менше умінь і здібностей (могла б, але...).
37. Батьки своїми вчинками повинні завоювати розташування дітей.
38. Діти, які не пробують своїх сил в досягненні успіхів, повинні знати, що потім в житті можуть зустрітись з невдачами.
39. Батьки, які розмовляють з дитиною про його проблеми, повинні знати, що краще за дитину дати спокою і не вникати в його справи.
40. Чоловіки, якщо не хочуть бути егоїстами, повинні брати участь в сімейному житті.

Продовження Додатку В

41. Не можна допускати, щоб дівчатка і хлопчики бачили одна одну голими.
42. Якщо дружина достатньо підготовлена до самостійного рішення проблем, то це краще і для дітей, і для чоловіка.
43. У дитини не повинно бути таємниць від своїх батьків.
44. Якщо у вас прийнято, що діти розказують вам анекдоти, а ви — ним, то багато питань можна вирішити спокійно і без конфліктів.
45. Якщо рано навчити дитину ходити, це благотворно впливає на його розвиток.
46. Недобре, коли мати одна долає всі труднощі, пов'язані з доглядом за дитиною і його вихованням.
47. У дитини повинні бути свої погляди і можливість їх вільно виказувати.
48. Треба берегти дитину від важкої роботи.
49. Жінка повинна вибирати між домашнім господарством і розвагами.
50. Розумний батько повинен навчити дитину поважати начальство.
51. Дуже мало жінок одержує подяку дітей за працю, витрачену на їх виховання.
52. Якщо дитина потрапила в біду, у будь-якому випадку мати завжди відчуває себе винуватою.
53. У молодого подружжя, не дивлячись на силу відчуттів, завжди є розбіжності, які викликають роздратування.
54. Діти, яким вселили пошану до норм поведінки, стають хорошими, стійкими і поважаними людьми.
55. Рідкісна буває, щоб мати, яка цілий день займається з дитиною, зуміла бути ласкавою і спокійною.

Продовження Додатку В

56. Діти не повинні поза будинком вчитися тому, що суперечить поглядам їх батьків.
57. Діти повинні знати, що немає людей мудріших, ніж їх батьки
58. Немає виправдання дитині, яка б'є іншу дитину.
59. Молоді матері страждають з приводу свого висновку будинку більше, ніж з якої-небудь іншої причини.
60. Примушувати дітей відмовлятися і пристосовуватися — поганий метод виховання.
61. Батьки повинні навчити дітей знаходити собі заняття і не втрачати вільного часу.
62. Діти мучать своїх батьків дрібними проблемами, якщо із самого початку до цього звикнуть.
63. Коли мати погано виконує свої обов'язки по відношенню до дітей, це, мабуть, значить, що батько не виконує своїх обов'язків за змістом сім'ї.
64. Дитячі ігри з сексуальним змістом можуть привести дітей до сексуальних злочинів.
65. Планувати повинна тільки мати, оскільки тільки вона знає, як годиться звістці господарство., 66. Уважна мати повинна знати, про що думає її дитина.
67. Батьки, які вислуховують з схваленням відверті вислови дітей про їх переживання на побаченнях, товариських зустрічах, танцях і т. п., допомагають їм в швидшому соціальному розвитку.
68. Чим швидше слабіє зв'язок дітей з сім'єю, тим швидше діти навчаться вирішувати свої проблеми.
69. Розумна мати робить все можливе, щоб дитина до і після народження знаходилася в хороших умовах.
70. Діти повинні брати участь в рішенні важливих сімейних питань.

Продовження Додатку В

71. Батьки повинні знати, як потрібно поступати, щоб їх діти не потрапили у важкі ситуації.
72. Дуже багато жінки забувають про те, що їх належним місцем є будинок.
73. Діти потребують материнської турботи, якої їм іноді не вистачає.
74. Діти повинні бути більш дбайливі і вдячні своїй матері за працю, вкладену в них.
75. Більшість матерів побоюється мучити дитину, даючи йому дрібні доручення.
76. У сімейному житті існує багато питань, які не можна вирішити шляхом спокійного обговорення.
77. Більшість дітей повинна виховуватися строгіше, чим це відбувається насправді.
78. Виховання дітей — це важка нервова робота.
79. Діти не повинні сумніватися в способі мислення їх батьків.
80. Більше за всіх інших діти повинні поважати батьків.
81. Не треба сприяти тому, щоб діти займалися боксом і боротьбою, оскільки це може привести до серйозних порушень тіла і інших проблем.
82. Одне з поганих явищ полягає у тому, що у матері, як правило, немає вільного часу для улюблених занять.
83. Батьки повинні вважати дітей рівноправними по відношенню до себе у всіх питаннях життя.
84. Коли дитина робить те, що зобов'язаний, він знаходиться на правильному шляху і буде щасливий.
85. Треба залишити дитину, якій сумно, у спокої і не займатися ним.
86. Найбільше бажання будь-якої матері — бути тією, що зрозуміють чоловіком.

Продовження Додатку В

87. Одним з найскладніших моментів у вихованні дітей є сексуальні проблеми.
88. Якщо мати керує будинком і піклується про все, вся сім'я відчуває себе добре.
89. Оскільки дитина — частина матері, вона має право знати все про його життя.
90. Діти, яким дозволяється жартувати і сміятися разом з батьками, легше приймають їх ради.
91. Батьки повинні докладати всі зусилля, щоб якомога раніше навчити дитину справлятися з фізіологічними потребами.
92. Більшість жінок потребує більшої кількості часу для відпочинку після народження дитини, ніж їм дається насправді.
93. У дитини повинна бути упевненість у тому, що його не покарають, якщо він довірить батькам свої проблеми.
94. Дитину не потрібно привчати до важкої роботи будинку, щоб він не втратив полювання до будь-якої роботи.
95. Для хорошої матері досить спілкування з власною сім'єю.
96. Деколи батьки вимушені поступати проти волі дитини.
97. Матері жертвують всім ради блага власних дітей.
98. Найголовніша турбота матері — благополуччя і безпека дитини.
99. Природно, що двоє людей з протилежними поглядами в шлюбі сваряться.
100. Виховання дітей в строгій дисципліні робить їх щасливішими.
101. Природно, що мати «божеволіє», якщо у неї діти егоїсти і дуже вимогливі.
102. Дитина ніколи не повинна слухати критичні зауваження про своїх батьків.

Продовження Додатку В

103. Перший обов'язок дітей — довіра по відношенню до батьків.
 104. Батьки, як правило, віддають перевагу спокійним дітям над забіяками.
 105. Молода мати відчуває себе нещасною, тому що знає, що багато речей, які їй хотілося б мати, для неї недоступне.
 106. Немає ніяких підстав, щоб у батьків було більше прав і привілеїв, ніж у дітей.
 107. Чим раніше дитина зрозуміє, що немає значення втрачати час, тим краще для нього.
 108. Діти роблять все можливе, щоб зацікавити батьків своїми проблемами.
 109. Небагато чоловіків розуміють, що матері їх дитини теж потрібна радість в житті.
 110. З дитиною щось не в порядку, якщо він багато розпитує про сексуальні питання.
 111. Виходячи заміж, жінка повинна віддавати собі звіт у тому, що буде вимушена керувати сімейними справами.
 112. Обов'язком матері є знання таємних думок дитини.
 113. Якщо включати дитину в домашні роботи, він стає більш пов'язаний з батьками і легше довіряє їм свої проблеми.
 114. Треба якомога раніше припинити годувати дитину грудьми і з пляшки (привчити дитину «самостійно» харчуватися).
 115. Не можна вимагати від матері дуже великого відчуття відповідальності по відношенню до дітей.
- Обробка і інтерпретація результатів.

Продовження Додатку В

Після того, як батьки відповідять на питання тесту, слід підрахувати загальну кількість балів за кожною шкалою (ознаці). Відповіді випробовуваних оцінюються таким чином:

- відповідь «А» — 4 бали;
- відповідь «а» — 3 бали;
- відповідь «б» — 2 бали;
- відповідь «Б» — 1 бал.

Одержана сума визначає вираженість ознаки. Максимальне значення по кожній з ознак складає 20 балів, мінімальне — 5.

Наступним кроком є оцінка вираженості ознак батьківського виховання. Для цього необхідно порівняти одержаний бал за кожною шкалою з тестовими нормами, представленими в таблицях 13 і 14. Тестові норми приведені в стінних оцінках. Якщо сирий бал за даною шкалою потрапляє в 1, 2 або 3 стіни, то це говорить про низьку вираженість ознаки, якщо в 4, 5, 6, 7 — це свідчить про помірну вираженість даної ознаки в процесі виховання. Бал, який потрапляє в 8, 9 або 10 стіни, відображає високу вираженість ознаки.

На підставі одержаних оцінок визначається переважаючий тип батьківського виховання (Архіреєва Т. В., 2002). Так, можна говорити про вираженість такого типу батьківського виховання, як гіперопіка, якщо батьки одержують переважно високі бали за наступними шкалами:

2. Надмірна турбота (оберігання дитини від труднощів).
10. Виключення внесімейних впливів (залежність дитини від матері).
12. Придушення агресивності дитини.
18. Придушення сексуальності дитини.
20. Нав'язливість батьків, втручання в світ дитини.

Продовження Додатку В

Батьки в більшій мірі схильні до демократичного виховання своїх дітей, якщо набирають переважно високі або середні бали за наступними шкалами:

1. Вербалізація (надання дитині можливості висловитися).
14. Партнерські відносини (рівність батьків і дитини).
15. Заохочення активності дитини.
21. Товариські відносини між батьками і дітьми.

Схильність батьків до авторитарності у вихованні може бути відображена в переважно високих балах за шкалами:

4. Придушення волі дитини.
7. Подружні конфлікти.
8. Строгість батьків.
9. Дратівливість батьків.
13. Незадоволеність роллю господині («мучеництво» батьків).

Великий інтерес представляє також блок шкал, направлених на виявлення відносин батьків до сімейної ролі. Його можна розділити на групи, що характеризують окремі аспекти відносин:

- господарсько-побутові, організація побуту сім'ї (шкали 3, 13, 19, 23); подружні, пов'язані з моральною, емоційною підтримкою, організацією дозвілля, створенням середовища для розвитку особи, власної і партнера (шкала 7, 17);
- відносини, що забезпечують виховання дітей, «педагогічні» (у методиці шкали 5, 11).

Високі оцінки за шкалою 3 свідчать про пріоритет сім'ї і сімейного способу життя. Зворотне можна сказати про шкалу 13: для осіб, що мають високі оцінки за цією шкалою, характерна залежність від сім'ї, низька узгодженість в розподілі ролей і обов'язків. Про низьке рівні інтегрованості сім'ї свідчать високі оцінки за шкалами 17, 19, 23.

Продовження Додатку В

Не дивлячись на те, що дитячо-батьківські відносини є основним предметом аналізу в даній методиці, аналіз результатів за шкалами блоку «Відношення до сімейної ролі» сприяє точнішому розумінню психологом специфіки сімейних відносин.

Зведена таблиця результатів дослідження методики PARI

Е. Шефера і Д. Белла

№п/п ПІБ	Вік	Відношення батьків до сімейної ролі				
		1. Вербалізація	2. Надмірна турбота	3. Залежність від сім'ї	4. Натискання волі	5. Відчуття самопожертвування
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.Є.	31 30	17 11	10 9	13 10	9 14	7 6
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	15 18	7 9	9 16	9 14	12 5
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	19 16	12 5	12 5	7 6	11 9
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	12 16	10 13	10 13	15 13	8 7
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	10 13	12 15	10 13	11 9	9 5
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	16 17	15 9	9 14	10 9	6 9
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	9 17	13 10	7 6	11 12	12 5
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	19 14	11 9	15 13	11 9	7 6
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	15 8	10 13	11 9	10 9	8 7
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	20 12	12 17	10 9	10 13	9 5
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	7 6	9 5	18 11	10 13	19 16
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	11 9	7 6	9 17	13 10	15 18
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	10 9	8 7	19 14	11 9	19 16
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	10 13	12 5	15 8	10 13	12 16
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	9 14	5 6	15 18	11 9	15 13
16. Сел.-ов П.О. Сел.-ва О.Д.	39 37	7 6	7 6	19 20	10 13	19 14
17. Кар-ов Г.О. Кар-ова А.В.	21 22	15 13	8 7	12 16	11 9	15 8
18. Пер-ій Р.В.	31	12	9	15	12	20

Продовж. табл. В.1

Пер-ая О.В.	30	5	5	18	5	12
19. Жур-ов О.Л.	35	9	7	15	11	19
Жур-ва М.Р.	33	14	6	18	9	16
20. Гор-ко А.І.	39	7	8	19	10	20
Гор-ко В.В.	37	6	7	20	13	12
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А.	25	19	5	20	15	19
Зом-ко А.Р.	58	16	7	12	13	18
22. Та-ов М.З.	29	15	7	15	9	19
Та-ов Т.Г.	56	18	6	18	16	16
23. Ос-ва Р.С.	19	19	8	19	12	12
Ос-ва І.П.	48	16	7	16	5	16
24. Нр-ая І.Д.	23	12	12	12	10	10
Нр-ая О.Г.	55	16	5	16	13	13
25. Дер-ко О.А.	25	10	10	10	10	16
Дер-ко О.Р.	58	13	6	13	13	17
26. Мат-ов М.З.	29	16	8	16	9	9
Мат-ова Т.Г.	56	17	7	17	14	17
27. Ір-ва Р.С.	19	9	12	9	7	19
Ір-ва І.П.	48	17	5	17	6	14
28. Пр-ов І.Д.	23	19	7	19	15	15
Пр-ва О.Г.	55	14	6	14	13	20
29. Ів-в Р.С.	19	15	5	15	11	20
Ів-ва І.П.	48	8	6	8	9	12
30. Пол-ій І.Д.	23	20	7	20	10	19
Пол-ая О.Г.	55	12	8	12	9	16

Зведена таблиця результатів дослідження дослідження методики PARI

Е. Шефера і Д. Белла

№п/п ПІБ	Вік	Відношення батьків до сімейної ролі				
		6. Побожовання образити	7. Сімейні конфлікти	8. Драгливість	9. Зайва строгість	10. Виключення внесімейних впливів
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.С.	31 30	15 13	9 14	10 13	15 13	9 16
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	9 16	9 16	9 16	10 13	9 16
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	12 5	10 5	10 5	10 13	10 5
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	10 13	10 13	10 13	9 14	10 13
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	10 13	10 13	10 13	7 6	9 14
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	9 14	9 14	11 14	15 13	7 6
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	7 6	7 6	7 6	9 16	15 13
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	15 13	15 13	16 13	10 5	7 6
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	11 9	11 9	10 9	15 13	15 13
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	10 9	10 9	10 15	11 9	9 16
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	16 13	16 20	15 18	10 5	9 14
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	10 13	15 18	15 17	9 16	9 16
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	11 14	19 16	17 16	10 5	10 5
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	7 6	19 16	19 16	10 13	10 13
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	16 13	10 19	16 19	10 13	9 14
16. Сел.-ов П.О. Сел.-ва О.Д.	39 37	10 9	16 20	16 17	9 14	7 6
17. Кар-ов Г.О. Кар-ова А.В.	21 22	10 15	15 18	15 18	7 6	15 13
18. Пер-ій Р.В.	31	16	19	16	10	9

Продовж. табл. В.2

Пер-ая О.В.	30	13	16	15	13	14
19. Жур-ов О.Л.	35	10	10	16	10	7
Жур-ва М.Р.	33	9	19	17	13	6
20. Гор-ко А.І.	39	11	16	15	9	15
Гор-ко В.В.	37	14	20	18	14	13
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А.	25	19	15	11	11	11
Зом-ко А.Р.	58	14	8	9	14	14
22. Та-ов М.З.	29	15	15	10	15	15
Та-ов Т.Г.	56	18	13	5	13	13
23. Ос-ва Р.С.	19	19	11	10	11	11
Ос-ва І.П.	48	16	14	13	14	14
24. Нр-ая І.Д.	23	12	12	10	12	12
Нр-ая О.Г.	55	16	16	13	16	16
25. Дер-ко О.А.	25	10	10	9	10	10
Дер-ко О.Р.	58	13	13	14	13	13
26. Мат-ов М.З.	29	16	16	7	16	16
Мат-ова Т.Г.	56	17	17	6	17	17
27. Ір-ва Р.С.	19	9	9	15	9	9
Ір-ва І.П.	48	17	17	13	10	17
28. Пр-ов І.Д.	23	19	19	11	19	19
Пр-ва О.Г.	55	14	14	9	14	14
29. Ів-в Р.С.	19	15	15	10	15	15
Ів-ва І.П.	48	8	8	9	8	8
30. Пол-ій І.Д.	23	20	9	10	9	9
Пол-ая О.Г.	55	12	12	5	12	12

Таблиця В.3

Зведена таблиця результатів дослідження дослідження методики PARI

Е. Шефера і Д. Белла

№п/п ІПБ	Вік	Відношення батьків до сімейної ролі				
		11. Сверхавторитет батьків	12. Натискання агресивності	13. Незадовільність роллю господині	14. Партнерські відносини	15. Розвиток активності дитини
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.Є.	31 30	12 5	10 13	10 9	15 13	20 17
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	12 5	10 5	9 14	11 9	15 18
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	11 9	10 13	11 9	10 13	19 16
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	8 7	10 13	8 7	10 13	12 16
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	9 5	9 14	9 5	9 14	10 13
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	6 9	7 6	10 13	7 6	16 17
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	12 5	15 13	10 13	15 13	9 17
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	7 6	11 9	10 13	11 9	19 14
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	8 7	10 9	10 13	10 9	15 18
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	9 5	10 5	9 14	10 5	20 12
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	15 13	19 18	19 16	15 13	10 13
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	7 6	10 13	12 16	10 13	10 5
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	15 13	10 13	10 13	10 13	10 13
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	11 9	9 14	16 17	9 14	10 13
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	10 13	15 13	19 16	15 13	15 13
16. Сел.-ов П.О. Сел.-ва О.Д.	39 37	10 13	11 9	12 16	11 9	11 9
17. Кар-ов Г.О. Кар-ова А.В.	21 22	9 14	10 9	19 16	10 9	12 16
18. Пер-ій Р.В.	31	15	10	20	15	15

Продовж. табл. В.3

Пер-ая О.В.	30	13	13	16	13	13
19. Жур-ов О.Л.	35	11	10	12	12	11
Жур-ва М.Р.	33	9	13	16	9	9
20. Гор-ко А.І.	39	10	9	19	10	12
Гор-ко В.В.	37	13	14	16	8	13
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А.	25	9	15	20	9	10
Зом-ко А.Р.	58	14	13	12	14	13
22. Та-ов М.З.	29	10	10	15	10	11
Та-ов Т.Г.	56	5	5	18	5	12
23. Ос-ва Р.Є.	19	10	10	19	10	10
Ос-ва І.П.	48	13	13	16	13	13
24. Нр-ая І.Д.	23	10	10	12	10	10
Нр-ая О.Г.	55	13	13	16	13	13
25. Дер-ко О.А.	25	9	9	10	9	13
Дер-ко О.Р.	58	14	14	13	14	14
26. Мат-ов М.З.	29	7	7	16	7	7
Мат-ова Т.Г.	56	6	6	17	6	14
27. Ір-ва Р.Є.	19	15	15	9	15	15
Ір-ва І.П.	48	13	13	17	13	13
28. Пр-ов І.Д.	23	11	11	19	11	11
Пр-ва О.Г.	55	9	9	14	9	9
29. Ів-в Р.Є.	19	10	10	15	10	10
Ів-ва І.П.	48	9	9	18	9	11
30. Пол-ій І.Д.	23	10	10	20	10	10
Пол-ая О.Г.	55	5	5	12	5	6

Зведена таблиця результатів дослідження дослідження методики PARI

Е. Шефера і Д. Белла

№п/п ПІБ	Вік	Відношення батьків до сімейної ролі				
		16. Ухилення від конфлікту	17. Байдужість чоловіка	18. Натискання сексуальності	19. Домінування матері	20. Надзвичайне втручання в світ дитини
Благополучні сім'ї						
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.С.	31 30	12 16	9 5	9 14	15 13	11 9
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	15 18	12 5	10 5	10 5	15 13
3. Сел-кій Р.К. Сел-ка Я.О.	31 30	19 16	11 9	10 13	10 13	11 9
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	12 16	8 7	10 13	10 13	8 7
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	10 13	9 5	9 14	9 14	9 5
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	16 17	6 9	7 6	7 6	6 9
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	9 17	12 5	15 13	15 13	12 5
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	19 14	7 6	11 9	11 9	7 6
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	15 18	8 7	10 9	10 9	8 7
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	20 12	9 5	10 5	10 5	9 12
Конфліктні сім'ї						
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	9 5	15 18	9 14	15 13	9 14
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	8 7	9 17	10 13	10 13	10 13
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	9 5	19 14	9 14	10 13	9 14
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	6 9	15 18	7 6	9 14	7 6
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	11 9	19 14	11 9	7 6	11 9
16. Сел.-ов П.О.	39	10	15	10	15	10

Продовж. табл. В.4

Сел.-ва О.Д.	37	9	18	9	13	9
17. Кар-ов Г.О.	21	10	15	10	11	10
Кар-ова А.В.	22	5	18	5	9	5
18. Пер-ій Р.В.	31	10	20	15	10	15
Пер-ая О.В.	30	5	17	13	13	13
19. Жур-ов О.Л.	35	3,25	15	10	15	11
Жур-ва М.Р.	33	3	18	9	13	9
20. Гор-ко А.І.	39	3	19	10	11	10
Гор-ко В.В.	37	2,5	14	5	9	9
Неповні сім'ї						
21. Зом-ко В.А.	25	15	16	15	8	19
Зом-ко А.Р.	58	13	17	13	7	17
22. Та-ов М.З.	29	10	15	10	8	15
Та-ов Т.Г.	56	5	18	5	7	18
23. Ос-ва Р.Є.	19	10	19	10	9	19
Ос-ва І.П.	48	13	16	13	5	16
24. Нр-ая І.Д.	23	10	12	10	6	12
Нр-ая О.Г.	55	13	16	13	9	16
25. Дер-ко О.А.	25	9	10	9	11	20
Дер-ко О.Р.	58	14	13	14	9	17
26. Мат-ов М.З.	29	7	16	7	10	16
Мат-ова Т.Г.	56	6	17	15	9	18
27. Ір-ва Р.Є.	19	15	9	15	10	15
Ір-ва І.П.	48	13	17	13	5	17
28. Пр-ов І.Д.	23	11	19	11	10	19
Пр-ва О.Г.	55	9	14	9	5	14
29. Ів-в Р.Є.	19	10	15	10	8	15
Ів-ва І.П.	48	9	18	9	7	18
30. Пол-ій І.Д.	23	10	20	10	9	20
Пол-ая О.Г.	55	5	12	5	5	19

Зведена таблиця результатів дослідження дослідження методики PARI

Е. Шефера і Д. Белла

№п/п ПІБ	Вік	Відношення батьків до сімейної ролі		
		21. Ухилення від конфлікту	22. Байдужість чоловіка	23. Натискання сексуальності
Благополучні сім'ї				
1. Фед-ов А.М. Фед-ва Н.Є.	31 30	12 16	9 5	9 14
2. Кар-ов В.В. Кар-ва О.В.	25 23	15 18	12 5	10 5
3. Сел-кій Р.К. Сел-кая Ю.О.	31 30	19 16	11 9	10 13
4. Шес-ов Т.М. Шес-ва З.О.	29 30	12 16	8 7	10 13
5. Куз-ов О.С. Куз-ов В.О.	22 24	10 13	9 5	9 14
6. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	32 33	16 17	6 9	7 6
7. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	25 34	9 17	12 5	15 13
8. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	35 29	19 14	7 6	11 9
9. Вод-ов А.П. Вод-ова Л.В.	31 29	15 18	8 7	10 9
10. Се-да К.М. Се-да Л.О.	24 26	20 12	9 5	10 5
Конфліктні сім'ї				
11. Мик-ко В.Н. Мик-ко Ю.Д.	31 29	9 5	15 18	9 14
12. Гол-ко А.І. Гол-ко В.В.	39 37	8 7	9 17	10 13
13. Аб-зов О.В. Аб-зова Є.С.	21 22	9 5	19 14	9 14
14. Вог-ов А.П. Вог-ова Д.В.	31 30	6 9	15 18	7 6
15. Сер-да К.М. Сер-да Л.О.	35 33	11 9	19 14	11 9
16. Сел.-ов П.О. Сел.-ва О.Д.	39 37	10 9	15 18	10 9

Продовж. табл. В.5

17. Кар-ов Г.О.	21	10	15	10
Кар-ова А.В.	22	5	18	5
18. Пер-ій Р.В.	31	10	20	15
Пер-ая О.В.	30	5	17	13
19. Жур-ов О.Л.	35	3,25	15	10
Жур-ва М.Р.	33	3	18	9
20. Гор-ко А.І.	39	3	19	10
Гор-ко В.В.	37	2,5	14	5
Неповні сім'ї				
21. Зом-ко В.А.	25	15	16	15
Зом-ко А.Р.	58	13	17	13
22. Та-ов М.З.	29	10	15	10
Та-ов Т.Г.	56	5	18	5
23. Ос-ва Р.С.	19	10	19	10
Ос-ва І.П.	48	13	16	13
24. Нр-ая І.Д.	23	10	12	10
Нр-ая О.Г.	55	13	16	13
25. Дер-ко О.А.	25	9	10	9
Дер-ко О.Р.	58	14	13	14
26. Мат-ов М.З.	29	7	16	7
Мат-ова Т.Г.	56	6	17	15
27. Ір-ва Р.С.	19	15	9	15
Ір-ва І.П.	48	13	17	13
28. Пр-ов І.Д.	23	11	19	11
Пр-ва О.Г.	55	9	14	9
29. Ів-в Р.С.	19	10	15	10
Ів-ва І.П.	48	9	18	9
30. Пол-ій І.Д.	23	10	20	10
Пол-ая О.Г.	55	5	12	5